

UPPSALA UNIVERSITET
Sociologiska Institutionen
Sociologi C2, 15hp
Kandidatuppsats VT 2012

Ålder och dess sociala värde

En kvalitativ studie av äldre kvinnors upplevelser av jämlikhet

Författare: Catrin Wiström
Handledare: Hedvig Ekerwald

Syftet med denna studie var att undersöka hur fyra kvinnor över 75 år upplever jämlikhet i sina liv, med avseende på ålder, genom att göra intervjuer utifrån en fenomenologisk ansats. Ansatsen medförde utgångspunkten att det är individers upplevelser i sin vardagliga värld som har betydelse för att skapa förståelse. Analytiska verktyg i studien har varit delar av Bourdieus teori i *Modeskaparen och hans märke*, samt Elias och Scotsons teori i *Etablerade och outsiders*. De intervjuade kvinnorna framhöll att de upplevde sig bli väl bemötta i samhället. Jag finner dock att det, i deras berättelser, går att återfinna inslag av stigmatisering i äldres liv. Detta tar sig bland annat uttryck i att äldres delaktighet i samhället begränsas och att de uppmanas att orientera sig mot centrala delar av yngres värderingar. För att lyckas med det sistnämnda argumenteras det för att det blir särskilt viktigt för äldre att visa sig självständiga. En möjlig anledning till detta föreslås vara att kvinnorna levt hela sina liv i en välfärdsstat där beroende av andra individer inte har varit nödvändigt.

Nyckelord: Jämlikhet, bemötande, ålderism, stigmatisering, socialgerontologi.

Innehållsförteckning

1 Inledning	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställningar.....	5
1.3 Uppsatsens disposition	6
2 Tidigare forskning.....	6
3 Teori	12
3.1 Bourdieu – Modeskaparen och hans märke	12
3.2 Elias och Scotson – Etablerade och outsiders	13
3.3 Kärnbegrepp	15
4 Metod	16
4.1 Utgångspunkter	16
4.2 Tillvägagångssätt.....	19
4.3 Analysmetod.....	22
4.4 Informanter.....	23
4.5 Etiska reflektioner	24
5 Analys.....	24
5.1 En första inblick i äldres livsvärld.....	25
5.2 Föreställningar och förväntningar	27
5.3 Inslag av stigmatisering.....	29
5.4 Att undvika stigmatisering	31
5.5 Bakomliggande faktorer	35
5.6 Förslag på lösningar	38
6 Avslutande diskussion	40
6.1 Sammanfattning	40
6.2 Slutsatser och förslag till fortsatt forskning	42
7 Referenser	47
Bilaga 1 – Kontaktbrev	49
Bilaga 2 – Intervjuguide.....	50
Bilaga 3 – Koder	51

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Äldre personer har väldigt mycket kunskap och erfarenhet att delge samhället och yngre generationer. En generation individer står under sina liv för utvecklingen av det som yngre generationer kallar sitt samhälle. Med tiden blir denna generation äldre, och under sina liv upplever individerna mängder av framsteg, motgångar och generella utvecklingar i samhället. Deras minnen är fyllda av kunskaper och erfarenheter som yngre personer inte har samma åtkomst till. En person född på 30-talet har exempelvis upplevt andra världskriget, Rosa Parks protestaktion i USA, den första månlandningen, och introduktionen av internet. Den kunskap och livserfarenhet som samlats av människor under 80 år kan fungera som en ovärderlig källa till yngres insamling av kunskap och färdigheter.

På motsvarande sätt kan samhället bidra till äldres välmående genom att ge dem en lika självklar plats som yngre. Statens Folkhälsoinstitut (2008) menar att det finns ett starkt samband mellan individers möjlighet till inflytande och deras hälsa. En anledning till detta är att inflytande och deltagande ger individer en känsla av sammanhang, vilket i sin tur skapar en meningsfull tillvaro som även upplevs mer hanterbar. Av denna anledning är det viktigt att äldre känner sig delaktiga i samhället och att de har en möjlighet att utöva ett inflytande.

Äldre bör ha en given, självklar och villkorslös plats i samhället, men forskning visar att de inte alls har samma grad av inflytande och delaktighet i samhället som yngre (se exempelvis Calasanti 2004, 2005, 2007; Calasanti et al. 2006; Minichiello et al. 2000; Tornstam 2006). En ekonomisk anledning till detta är att pensionen ofta medför en markant nedgång i inkomst för individer, vilket innebär att äldre personer har mindre ekonomiskt rörelseutrymme än yngre. Dessutom spås det att den ekonomiska situationen kommer att leda till en ökad generationsklyfta på grund av ännu lägre pensioner i framtiden (SCB 2006: 19-21). Utöver ekonomi kan ytterligare en anledning till äldres lägre grad av delaktighet vara att det finns en slags fobi för att åldras, tillsammans med en åsikt att ålderdomen medför en minskning av egenvärde eftersom individer inte längre tillför något till samhällets produktion (Johansson 2010).

Istället för att se äldre och ålderdom som något naturligt och värdefullt innebär samhällets uppmaningar till individer ofta att ålderdom framställs som något fult och negativt, något individer bör undvika så länge det går (Calasanti 2005). Denna diskussion väckte mitt intresse av hur äldre själva upplever att det är att vara äldre. Framförallt blev jag intresserad av hur äldre upplever jämlikhet och möjligheten till delaktighet i sitt vardagsliv. Utifrån detta valdes att fokusera studien på just det området.

1.2 Syfte och frågeställningar

Jag har valt att ge min studie ett intersektionalitetsperspektiv med avseende på ålder och kön genom att belysa upplevelser av jämlikhet utifrån enbart äldre kvinnors perspektiv. Tanken bakom begreppet intersektionalitet är att olika kategorier, så som kön, ålder och etnicitet, påverkar varandra beroende på olika situationer. Således står inte kategorin ålder för sig själv, utan får ett nytt innehåll då det studeras tillsammans med kön (de los Reyes & Martinsson 2005: 21).

Anledningen till att jag har valt att fokusera enbart på äldre kvinnor är att jag upplever att tidsrymden inte tillåter en meningsfull jämförelse mellan könen. Jag vill istället uppnå en djupare förståelse av just kvinnors upplevelser av jämlikhet. Genom att fokusera på ett kön kan många gemensamma samtalsämnen föras på tal i de olika intervjusituationerna, exempelvis klädkoder för kvinnor, vilket jag tror tillåter en djupare analys av de teman som kommer fram i det empiriska materialet. Att just kvinnors perspektiv valts beror dels på att jag själv är kvinna, dels på att förväntningar och uppmaningar i samhället riktade till kvinnor är mer diskuterade och enkelt kan utgöra en grund för diskussionen om jämlikhet. Med detta menar jag att det exempelvis går att diskutera reklamens påverkan på kvinnor och om detta får någon ny aspekt när kvinnor blir äldre.

För att genomföra studien har jag haft ett grundantagande som utgångspunkt. Det grundantagandet är att yngre har mer makt än äldre i det svenska samhället, och att ungdomlighet generellt ses som fördelaktigare än ålderdom. Jag har inte förutsatt att äldre upplever sig vara diskriminerade på något sätt, men bakom idén till studien fanns en tanke om att det kunde finnas vissa inslag av stigmatisering i deras liv som speglar den maktfördelning som jag antar finns i samhällets struktur.

Syftet med denna studie är alltså att undersöka hur fyra kvinnor över 75 år upplever jämlikhet i sina liv, med avseende på ålder, genom att göra intervjuer utifrån en fenomenologisk ansats. De frågeställningar som studien avser besvara är följande:

- Hur upplever kvinnorna att jämlikheten mellan äldre och yngre ser ut?
- Upplever kvinnorna att det finns inslag av stigmatisering i äldres liv?

Om kvinnorna upplever att det finns inslag av stigmatisering i äldres liv avser jag även att besvara följande frågeställningar utifrån deras upplevelser:

- Hur tar sig inslagen av stigmatisering uttryck?
- Varför sker inslag av stigmatisering?
- Vad har de för konsekvenser för äldre?
- Hur kan man komma ifrån stigmatiserande inslag?

1.3 Uppsatsens disposition

Uppsatsen är uppdelad i sex avsnitt, med detta avsnitt som det första. Det andra avsnittet innehåller en presentation av tidigare forskning i relation till ämnet. Därefter, i det tredje avsnittet, sammanfattas teorierna som fungerat som ramar och verktyg i denna studie, följt av en uppställning av de kärnbegrepp som identifierats som mest centrala. I det fjärde avsnittet följer en genomgång av den metod som använts för att svara på frågeställningarna. Det femte avsnittet presenterar det resultat som analysen och tolkningarna gett upphov till. Avslutningsvis sammanfattas och diskuteras detta resultat i relation till den tidigare forskningen i det sjätte avsnittet.

2 Tidigare forskning

I detta avsnitt presenteras en genomgång av den aktuella litteraturen inom ämnet, med en avgränsning satt till forskning publicerad efter år 2000. Den mesta litteraturen kommer från forskning inom området socialgerontologi. Avsnittet börjar med en presentation av olika sätt att se på ålder, tillsammans med

ålderns roll i forskningen. Därefter introduceras forskning gjord om ålder och jämlikhet, innehållande stereotyper om äldre, och att dessa kan uppfattas diskriminerande. I relation till detta presenteras det teoretiska begreppet ålderism. Efter det diskuteras äldres egna upplevelser av ålderism, följt av en teori om hur ålderism kan hanteras av äldre. Därefter presenteras forskning kring normer och uppmaningar till äldre som finns i samhället. Avsnittet avslutas med en sammanfattning av områden som framstår som centrala för äldres upplevelser av jämlikhet.

Vi börjar med delar av den diskussion som finns i ämnet kring uppdelningen av ålder i olika typer. Dessa typer är kronologisk ålder, fysiologisk ålder och social ålder, och jag ger alla tre en kort presentation. Med kronologisk ålder avses individers antal levnadsår, och ofta dras, vid användandet av denna ålderstyp, gränsen mellan äldre och yngre vid 65 år. Fysiologisk ålder å andra sidan relaterar till den funktionella förmågan hos kroppen och tar hänsyn till de förändringar som sker i kroppen på grund av åldrande. Exempelvis sker det en minskning av muskelmassa och styrka, vilket kan påverka hur gammal en individ uppfattas vara. Den sista typen av ålder, social ålder, är den socialt konstruerade föreställningen om ålder, och går att jämföra med uppdelningen av kön och genus. Avsikten med begreppet social ålder är bland annat att belysa att det finns normer relaterade till ålder i samhället. Dessa normer kan exempelvis vara olika föreställningar, attityder och beteenden som kopplas samman med specifika åldrar. Individers sociala ålder påverkas ofta av olika övergångar individer gör i livet, som exempelvis klimakteriet för kvinnor, och eftersom dessa övergångar skiljer sig åt mellan könen sägs den sociala åldern vara könad (Ginn & Arber 2002/1995: 5-12).

Jag vill, som nämndes i förra avsnittet, ge denna studie ett intersektionellt perspektiv på jämlikhet genom att fokusera min studie på äldre kvinnors upplevelser. Flera diskussioner inom både feministisk och socialgerontologisk forskning framhäver att intersektionen mellan kön och ålder ofta uteblir som grund till analyser. Det argumenteras bland annat att feministisk forskning inte alltid ger det utrymme som behövs till maktrelationer som uppstår på grund av ålder när detta studeras, utan att maktordningen mellan könen ofta tar överhand i analyser. Samtidigt diskuteras det även att motsvarande ibland sker inom socialgerontologisk forskning, då det menas att den inte tar tillräcklig hänsyn till maktordningen mellan könen (Krekula 2007, McMullin 2002: 32-37).

Krekula (2007) för en intressant diskussion kring hur utgångspunkterna för intersektionen mellan kön

och ålder måste förbättras både inom socialgerontologin och inom den feministiska forskningen. Hon menar exempelvis att den feministiska forskningens val av studieområden ofta gör att äldre kvinnor och deras upplevelser blir osynliga. Samtidigt problematiserar hon att intersektionen mellan kön och ålder inom socialgerontologin ofta leder till slutsatsen att äldre kvinnor är olyckliga eftersom både deras ålder och deras kön ses som underordnade i samhället. Hon argumenterar för att detta resonemang inte ger en rättvis bild av åldrandet, bland annat eftersom kombinationen kvinna och gammal även kan skapa stora tillgångar för individer. Poängen med hennes resonemang är att forskningen inte bör ta för givet att två svagare maktstrukturer förstärker varandra och resulterar i en ännu starkare marginalisering av individer (Krekula 2007).

Vi lämnar diskussionen kring intersektionalitet och äldres situation inom forskningen för att övergå till att diskutera äldres situation i samhället. En stor del av forskningen inom socialgerontologin problematiserar ålder och jämlikhet, och stereotyper om äldre ses som vanligt förekommande. Ofta associeras hög ålder med något negativt i västerländska samhällen, och denna attityd återfinns både dolt och öppet inom många områden av samhället (Nelson 2005).

Older persons today are treated as second-class citizens with nothing to offer society and the negative attitudes about aging that give rise to ageism tend to manifest themselves in subtle ways in the daily life of the average older person (Nelson 2005: 209).

Stereotyper baserade på grova generaliseringar är nödvändiga för individer för att kunna hantera alla de intryck som de möter i vardagen, men ibland används dessa på sätt som kan uppfattas negativt och diskriminerande av individer (Cuddy och Fiske 2002: 14-16, Hogg & Vaughan 2008: 54-56, se även kapitel 10 för en utförligare diskussion). För att tala om stereotyper och diskriminering baserad på ålder används ofta begreppet ålderism inom forskningen. Begreppets innebörd inkluderar bland annat föreställningar om att vissa egenskaper och beteenden beror på en individs ålder, där åldern kan användas både som en förklaring och en beskrivning till händelser (Krekula et al. 2007).

Krekula (2010) föreslår ett begrepp för att specifikt beskriva föreställningar som associeras till ålder som hon benämner ålderskodning. Definitionen lyder: ”/.../särskiljande praktiker som baseras på och som upprätthåller föreställningar om handlingar, fenomen och karaktäristika som förenade med och lämpliga för avgränsande åldrar” (Krekula 2010: 57). Poängen med detta begrepp är belysa att samma

handling kan bedömas olika beroende på aktörens sociala ålder och att dessa föreställningar påverkar dem som utsätts för dem.

Krekula lyfter fram att ålderskodning kan skapa både resurser och begränsningar beroende på i vilken situation det används. Resurser kan exempelvis skapas av föreställningen att äldre har mer erfarenhet och visdom i vissa situationer, vilket kan medföra att de får en högre status. Begränsningar uppstår istället när föreställningar medför negativa känslor, och Krekula lyfter fram klädkoder som ett vardagligt exempel, där äldre inte får klä sig utmanande eller för ungdomligt. I denna situation kan äldre undvika skamkänslorna genom att agera konformt och följa de normer som är uppsatta i relation till ålder. Begreppet visar alltså hur kodningar påverkar individers handlingsutrymmen genom att villkor skapas beroende på vilken social ålder en individ har och vilken situation individen befinner sig i. Krekula betonar även att detta medför ett upprätthållande av skillnader och maktrelationer mellan olika åldrar (Krekula 2010: 56-66).

Efter denna teoretiska diskussion om ålderism och ålderskodning vill jag lyfta fram forskning som gjorts kring hur äldre själva upplever ålderism. Minichiello et al. (2000) genomförde en sådan undersökning i Australien och fann att deras intervjupersoner nämnde flera situationer där de behandlades annorlunda på grund av sin ålder. Få ville dock kalla det för diskriminering eftersom det sällan sker explicit. De lyfter bland annat fram tillgänglighet till olika aktiviteter, tillsammans med den låga inkomst pensionen ofta medför som betydelsefulla områden där äldre åsidosätts. Exempelvis uppgav intervjupersonerna att det ibland var svårt att åka buss eftersom den inte var anpassad till deras behov. De flesta intervjuade pratade dessutom om att de upplevt ålderism, för att använda det teoretiska begreppet, i interaktioner. Exempel som gavs i samband med detta var bland annat att det skämtas om att de är gamla och inte kan utföra vissa saker, och att personal på affärer kan vara otåliga då de behöver hjälp.

Att känna sig diskriminerad på grund av ålder kan, precis som vid annan diskriminering, medföra ett sämre välmående för individer genom att deras mentala hälsa påverkas negativt (Yuan 2007). På grund av detta diskuteras det ofta om sätten på vilka äldre hanterar olika former av ålderism. För att knyta an till resultaten i samma studie som ovan vill jag presentera ett förslag på detta som Minichiello et al. diskuterar i studien. De menar att äldre hanterar ålderism på två sätt. Det första sättet kallar de

Accommodating ageism, och det innebär att äldre inte vill göra en sådan stor sak av ålderismen. Istället för att kämpa emot ålderismen anpassar de sig till hur det är och ser situationen som oföränderlig. Det andra sättet benämner de *Negotiating new images of ageing*, vilket istället innebär att äldre utvecklar strategier för att förhindra att yngre ser dem som gamla. De äldre som hanterar ålderismen på detta sätt upplever att de kan välja många delar i sitt åldrande och att mycket går att förändra kring detta.

I relation till denna mer empiriska diskussion kring ålderism vill jag presentera en fördjupning av forskning som gjorts kring de uppmaningar som finns i samhället med avseende på ålder. Mycket forskning inom detta område, av vilket delar presenteras nedan, framhäver att det västerländska samhället och dess normer är väldigt inriktade på ungdomlighet, där yngre ålder ofta kopplas ihop med hälsa och skönhet. Öberg och Tornstam (2001) menar att dessa normer ofta leder till en uppmuntran till att äldre ska sträva efter att framstå som yngre än vad deras kronologiska ålder menar att de är.

Innan exempel på vilka uppmaningar som finns i samhället kring ålderdom presenteras, är det viktigt att nämna, vilket även diskussionen kring ålderskodning antydde, att individers medlemskap i olika ålderskategorier kan påverka deras självuppfattning och möjligheter i livet (Calasanti 2005). För att bestämma vilket medlemskap individer har menar Calasanti (2005) att deras kroppar hamnar i centrum, eftersom de fungerar som fysiska markörer för ålder. Kvinnor ska, som bekant, vara vältränade, ha fasta bröst och ett slätt ansikte enligt samhällets normer, vilket blir mer och mer omöjligt ju äldre en kvinna blir.

Ålderismen tar sig bland annat uttryck i den skönhetsindustri som har äldre som målgrupp, och denna blir därför viktig för uppmaningarna kring ålderdom. Skönhetsindustrin tjänar stora pengar på ålder och motverkandet av ålderdom, vilket bland annat exemplifieras av krämer mot rynkor, hårfärgning för att dölja gråa hårstrån och Viagra (Calasanti 2007). Dessa tre produkter är avsedda för att dölja eller motverka åldrandets tecken, och reklam för krämer och hårfärg förekommer ofta i pauser mellan TV-program. En intressant aspekt av den åldersrelaterade reklamen och dess uppmaningar, som lyfts fram av Calasanti, är att den dessutom ofta kopplar åldrandet till en minskning av könstillhörighet. Hon finner exempelvis, i reklamer hon analyserat, budskapet att: ”The decreased estrogen associated with menopause is to be feared not only because it renders women less feminine/sexual, but also because it hastens their descent into old age” (Calasanti 2007: 348).

Calasanti (2005, 2007) och Calasanti et al. (2006) målar, i diskussioner kring detta, upp en bild av att ålder framställs mer som en sjukdom än en naturlig process, som något som går att bota eller kontrollera, vilket jag är benägen att hålla med om. Individer som inte lyckas med denna kontroll utsätts för ålderismens fördomar och placeras i en sämre ålderskategori.

The presumed ability to control this process through lifestyle and consumer choices can justify the ageism heaped upon those who do not “choose” to stem their aging. Old people are no longer adults in the sense of being entitled to the equal rights attendant to that status (Calasanti 2007: 350).

Som ytterligare en betydelsefull del av de uppmaningar som finns i samhället kring ålderdom lyfter forskningen fram yngres förväntningar på äldres beteenden. Det menas bland annat att yngre vakar över äldres tillstånd, och så länge de äldre försöker vara aktiva och delta i samhället definieras de som normala. Upplever yngre istället att de inte anstränger sig tillräckligt hårt definieras äldre ofta som avståndstagande eller deprimerade (Minichiello et al. 2000, Tornstam 2005). Tornstam (2005) vill uppmantra till ett ifrågasättande av detta antagande hos yngre genom att poängtera att avståndstagandet kan vara en naturlig process i åldrandet. Han menar att äldre ofta värdesätter att få vara ensamma och hålla på med lugnare aktiviteter, så som att lyssna på musik. Han liknar detta vid meditation och menar att det istället för att vara ett tecken på depression är en form av livskvalitet. Utifrån detta betonar han att yngres definition av beteendet som avståndstagande kan skapa en känsla av skam hos äldre, vilket kan göra att äldre känner att de måste vara aktiva även om de inte vill vara det. Detta antagande hos yngre skulle således kunna bidra till samhällets uppmaningar till äldres beteende.

Utifrån denna diskussion går det att sammanfatta flera områden av ungdomlighet inom vilka äldre kan arbeta för att behålla sin status i samhället. Det första området är hälsa eftersom ungdomlighet har starka associationer till detta. Ju hälsosammare och friskare äldre individer är desto högre status kan de tillåtas. Det andra området är skönhet, vilket delvis är förknippat med hälsa. Åldrandet kan motverkas genom att orientera sig mot skönhetsprodukter, och den statusposition en individ innehar kan således kvarhållas under en längre tid genom att skjuta upp de fysiska tecknen på åldrande. Ett tredje område berör deltagande i aktiviteter. För att en äldre individ ska kunna vara en del av samhället bör hon eller han delta i olika aktiviteter. Den tidigare forskningen pekar således på områden där äldre kvinnors upplevelser av jämlikhet blir extra intressanta. För att nå fram till kvinnornas upplevelse av jämlikhet

och besvara frågeställningarna anser jag därför att intervjuerna bland annat bör fokusera på hälsa, skönhet och deltagande i olika aktiviteter.

3 Teori

Som teoretisk utgångspunkt till denna studie har jag valt dels teorin presenterad av Pierre Bourdieu (1993(1986)) i *Modeskaparen och hans märke: Ett bidrag till en teori om magin*, dels teorin presenterad av Norbert Elias och John L. Scotson (2010(1965)) i *Etablerade och outsiders*. I analysavsnittet är det dessa specifika verk som åsyftas vid referenser till teoretikerna. Att just dessa teoretiker valts beror på att jag tycker de ger intressanta uppslag till hur det går att tänka kring jämlikhet, status och stigmatisering. Deras resonemang är tydliga i relation till det forskningsområde de själva valt att studera, och väcker därför funderingar kring hur deras teorier går att applicera på andra områden, så som relationen mellan äldre och yngre.

Teorierna kommer inte att användas i deras helhet, utan delar av varje teori har plockats ut och kombinerats i ett försök att diskutera kvinnornas upplevelser av jämlikhet på ett givande sätt. Jag har även identifierat vad jag upplever vara kärnbegrepp i teorierna, vilka presenteras i slutet av detta avsnitt. Hur dessa begrepp har använts beskrivs i metodavsnittet. Nedan följer dock en presentation av respektive teori med fokus på de utvalda delarna för att ge en överblick av deras idéer. Vi börjar med Bourdieu och hans tankar om modeskaparna.

3.1 Bourdieu – Modeskaparen och hans märke

Bourdieu diskuterar maktrelationer inom modets fält och finner att det är de etablerade och prestige-fyllda modehusen, så som Dior och Chanel, som dominerar modeindustrin. Att dominera innebär att deras mode har den centrala platsen på marknaden och därför blir detta det mest eftersträvarvärda modet; de får ett särskilt legitimitetskapital (Bourdieu 1993: 83-87).

Bourdieu frågar sig bland annat vad som tillåter en högre prissättning av varor med ett visst märke. Som svar på frågan finner han att ett märkes värde eller karisma har förmågan att ändra en varas sociala kvalitet; att märket ger ett plagg ett symboliskt kapital. Påförandet av märket ser han som en slags

social alkemi som kräver en kollektiv tro på handlingen för att den ska fungera, och den skapas genom att handlingen tas för given av alla medlemmar av fältet. Med det menar han exempelvis att modejournalister tar handlingen för givet i sina reportage genom att skriva om vissa märken på ett visst sätt eller genom att ge vissa märken ett större utrymme i reportagen. Detta förgivetta gande bekräftar värdet på det som står på spel i fältet; överförandet av ett märkes karisma på en vara. På detta sätt menar han att alla medlemmar av fältet deltar i produktionen av den sociala energin som upprätthåller maktstrukturer inom fältet (Bourdieu 1993: 121-125).

Bourdieu menar även att det är relationen mellan fältets polariteter, mellan de etablerade modehusen och nykomlingarna, som ”producerar erkännandet av kulturens legitimitet, dvs. det kulturella behovet” (Bourdieu 1993: 147). Nykomlingarna vill ständigt efterlikna de etablerade modehusen, vilket är den högsta formen av erkännande för de etablerade. Denna pretention bidrar till att ”ständigt upprätthålla spänningen på de symboliska varornas marknad” (Bourdieu 1993: 148). På detta sätt legitimeras de etablerade modehusens distinktion, och genom att fältet placerar dem i en maktposition skapas en vilja att äga deras distinktion. Bourdieu menar att distinktionen och pretentionen ligger till grund för ojämlikheter i samhället. Han kopplar detta till klasskampen, och finner att denna dialektik mellan distinktion och pretention är drivkraften bakom klassernas konkurrens (Bourdieu 1993: 147-151).

I analysen av det empiriska materialet kommer jag att koppla Bourdieus begrepp *polaritet inom fältet* samt *distinktion och pretention* till relationen mellan äldre och yngre. I tolkningen av hans teori kommer yngre att motsvara de etablerade modehusen, det vill säga de som skapar distinktion, medan äldre kommer att motsvara pretendenterna. För relationen mellan äldre och yngre innebär min tolkning av Bourdieus teori även att det är ungdomligheten som ges ett särskilt symboliskt kapital, där denna har en förmåga att ändra individers sociala värde.

3.2 Elias och Scotson – Etablerade och outsiders

Elias och Scotson studerade relationer mellan två grupper i sin studie, och de sätter stigmatisering i centrum för den teori de utvecklar. Deras teori går ut på att grupper med större makt upplever sig vara bättre än andra och därför gärna tillskriver sin egen grupp överlägsna mänskliga egenskaper. Som en del av samma process utesluter de individer som de inte anser hör hemma där från att delta i gruppens

intressen och aktiviteter (Elias & Scotson 2010: 27-29).

Som grund för stigmatiseringsprocesser pekar Elias och Scotson på etablerade normer och värderingar som en grupp är stolta över. Närvaron av andra grupper eller individer vars normer uppfattas som annorlunda hotar den första gruppens normer, och för att bevara normernas validitet sluter denna grupp sina led och stänger ute de nya individerna. Bakom denna upplevelse av hot menar Elias och Scotson att det ligger en rädsla för det främmande, vilket gör att den hotade gruppen tar avstånd från den grupp som ses som annorlunda. I denna process skapas en gruppkarisma för den starkare gruppen som är baserad på egenskaper hos den bästa delen av denna grupp. Medlemmarna får en social stolthet över karisman och internaliserar den i den egna personen. Gruppens kännetecken blir således en del av individernas identitet och det skapas en tillfredsställelse i att tillhöra den starkare gruppen (Elias & Scotson 2010: 34-36).

För den gruppen som ses som annorlunda, vilken Elias och Scotson benämner outsidergruppen, skapas det i stället en gruppsskam baserad på denna gruppens sämsta del, vilken de kallar gruppens anomiska minoritet. Egenskaperna hos den anomiska minoriteten används i den starkare gruppens föreställning om outsidergruppen och fungerar som ett maktredskap (Elias & Scotson 2010: 30-31, 34-36, 268-269).

De etablerade markerar sin ställning, kämpar för sin överlägsenhet, status och makt, sina normer och övertygelser, och i den situationen använder de nästan överallt samma vapen, däribland förödmjukande skvaller, stigmatiserande föreställningar om hela gruppen baserade på observationer av den sämsta minoriteten, ned-sättande kodord och så långt som möjligt utestängning från alla möjligheter till makt /.../ (Elias & Scotson 2010: 217).

Ofta skapas även en kollektiv fantasi om outsidergruppen av den etablerade gruppen. Det innebär att det sociala stigmat omvandlas till ett materiellt stigma, vilket friar den etablerade gruppen från skuld genom att stigmat får en karaktär av att vara något objektivt. I denna fantasi tjänar fysiska tecken som en gripbar symbol och därför blir exempelvis hudfärg, kön, eller ålder lättsamma för att identifiera stigmatiserade grupper. Att vara medlem i en stigmatiserad grupp kan ha många negativa konsekvenser. Ofta internaliseras den egna gruppens negativa rykte och dess medlemmar börjar se sig själva som sämre. En konsekvens av detta blir ibland att de uttrycker det som förväntas av dem, och kan därför uppvisa intellektuella eller emotionella brister (Elias & Scotson 2010: 38-42, 46-47).

Elias och Scotson poängterar att om vi blir medvetna om att stor makt likställs med större människovärde öppnas möjligheter för kritisk värdering och förändring. Med detta menar de att tron på gruppkarisman ibland kan avskärma individer med mer makt från att reflektera över sitt eget stigmatiserande beteende och det förgivettagna i sina egna värderingar och normer (Elias & Scotson 2010: 57-58).

Elias och Scotson reflekterar över att människor verkar ha ett osläckligt behov av att stärka sitt självförtroende. Vad som blir centralt för detta varierar mellan grupper, tider och samhällen. I dynamiken mellan etablerade och outsiders menar de att det ligger ett system av självvärdering som gynnar den etablerade gruppen. Stigmatiseringen får de etablerade att känna sig mer värdefulla. Som grunddrev till denna dynamik pekar de på rädsla. De menar att den skeva maktbalansen ligger i att båda grupperna är rädda för varandra, och att det är detta som hindrar jämlikheten i samhället. Elias och Scotson lyfter fram skörheten i den sociala stoltheten som en anledning till att fördomar och diskriminering är så vanliga. Den självuppskattning som skapas har en livshöjande funktion för de etablerade som är värdefull nog att trampande på andra individer kan rättfärdigas. Om man reducerar grupperns rädsla för varandra menar de att jämlikheten i samhället bör bli betydligt bättre (Elias & Scotson 2010: 267- 272).

För att analysera kvinnornas upplevelser av jämlikhet kommer jag att använda mig av fyra av Elias och Scotsons begrepp; *stigmatisering*, *kollektiv fantasi*, *gruppskam* samt *social stolthet*. I analysen kommer yngre att motsvara de etablerade i deras teori, medan äldre kommer att motsvara outsidergruppen. Detta innebär dock inte att jag anser att äldre är stigmatiserade på samma sätt som Elias och Scotson resonerar om stigmatisering, utan begreppet fungerar som ett verktyg för att identifiera inslag av stigmatisering i kvinnornas upplevelser.

3.3 Kärnbegrepp

Teorierna som presenterades ovan har fungerat både som en ram för utformandet av studien och som ett verktyg för att analysera det empiriska materialet. För att de skulle kunna fungera som detta på ett tydligt sätt identifierade jag vad jag upplevde vara de mest centrala begreppen i teorierna, vilka presenteras nedan. De första två punkterna är hämtade från Bourdieus teori, medan de övriga fyra kommer från Elias och Scotsons teori.

- Polaritet inom fält
- Pretention och distinktion
- Stigmatisering
- Kollektiv fantasi
- Gruppskam
- Social stolthet

4 Metod

Avsikten med detta avsnitt är att beskriva hur studien har utförts. Avsnittet är indelat i fem sektioner, där den första sektionen berör de utgångspunkter som funnits i denna studie. I denna sektion återfinns även motiveringar till varför vissa val har gjorts. I den andra sektionen presenteras hur studien genomförts och presentationen fokuserar på utförandet av intervjuerna. Den tredje sektionen innehåller vad som funnits i åtanke då analysen av det empiriska materialet utförts. I den fjärde sektionen beskrivs de deltagande intervjupersonerna, medan den femte och avslutande delen innehåller etiska reflektioner kring utförandet och presentationen av studien.

4.1 Utgångspunkter

Denna sektion innehåller en diskussion kring mitt val av de metodologiska utgångspunkterna för studien. Texten börjar med en motivering till varför jag valde att göra en kvalitativ studie, följt av en presentation av studiens metodologiska ansats, fenomenologi. Här presenteras centrala begrepp i denna som varit betydelsefulla för genomförandet av studien, tillsammans med några svårigheter med ansatsen. Därefter motiveras mitt val av intervjuer som grund till studien, och det beskrivs vilken betydelse jag har valt att ge till teorierna.

Som en första utgångspunkt till studien valdes att använda kvalitativ metod eftersom mitt syfte var att komma åt den subjektiva verkligheten som den upplevs av äldre kvinnor. Avsikten med studien har varit att ifrågasätta det förgivettagna för att på så sätt bättre kunna förstå upplevelser av jämlikhet. Då

jag anser att stigmatisering är socialt konstruerat blir mekanismerna bakom fenomenet centralt för att skapa förståelse, och dessa kan nås med en kvalitativ metod (Aspers 2011: 14; Repstad 2007: 22-23; Starrin 2007: 28).

För att undersöka jämlikhet har jag, av samma anledning, valt en fenomenologisk ansats som min andra utgångspunkt. Denna ansats är subjektivistisk och utgår från att det är individers upplevelser och tillskrivande av mening till händelser i deras vardagliga värld som har betydelse för att kunna förstå deras handlingar. Som riktlinje till ansatsen har jag valt att använda mig av Patrik Aspers (2001: 253-310) bilaga "A Guide to Phenomenological Sociology" i hans bok *Markets in Fashion* (Aspers 2001: 267, 301-308)

För att förstå vad som kännetecknar den fenomenologiska ansatsen, och på så sätt bättre kunna följa resonemangen som förs i analysavsnittet, presenterar jag en kort beskrivning av denna med utgångspunkt i fem av dess, enligt mig, mest centrala begrepp. Inom fenomenologin benämns individers vardagliga värld *livsvärld*, och individer lever ofta i denna med en *naturlig attityd* till händelser, vilket innebär att de ofta tar det mesta för givet utan att ifrågasätta det. Individer har dessutom olika bakgrund och referenser mot vilka de tolkar dessa händelser, som benämns *inre horisont*. För att tala om både den naturliga attityden och den inre horisonten används begreppet *första ordningens konstruktioner*, vilket syftar på aktörernas subjektiva uppfattning av livsvärlden. Detta begrepp har som avsikt att skilja aktörernas upplevelser från forskarens tolkning av dessa upplevelser, som i sin tur benämns *andra ordningens konstruktioner* (Aspers 2011: 46-47; Aspers 2001: 276, 282, 293-296, 301-308).

Syftet med andra ordningens konstruktioner är att skapa en förståelse genom att ge en högre abstraktionsnivå till aktörernas första ordningens konstruktioner. Andra ordningens konstruktioner skapas ofta i växelverkan med teorier och i arbetet med detta utgår forskaren från sin helhetsförståelse av fältet, vilken exempelvis kan vara baserad på personlig erfarenhet och tidigare forskning. Arbetet innebär att det sker en nödvändig meningsreduktion för att kunna skapa förståelse av första ordningens konstruktioner. I denna meningsreduktion är det därför viktigt att förståelsen fortsätter att vara grundad i första ordningens konstruktioner trots att en mer abstrakt förståelsenivå eftersträvas. Aktörernas perspektiv måste alltid sättas i centrum och beskrivningen av ett fenomen ska idealt överensstämma med alla möjliga sätt att uppleva fenomenet (Aspers 2011: 42-43, 47-48).

Den fenomenologiska ansatsen medför självklart olika svårigheter i stävan efter att skapa förståelse av andra individers meningsstrukturer. Den mest framträdande svårigheten är att förståelsen aldrig kan bli perfekt även om man strävar efter detta mål (Aspers 2011: 44-46). Jag har i största möjliga mån försökt att ta hänsyn dessa svårigheter i mitt arbete, men det har inte alltid varit möjligt. Exempelvis menar Aspers (2001: 306) att det är relevant att använda sig av både observation och intervjuer för att komma så långt som möjligt i strävan efter förståelse. På grund av det begränsade tidsutrymmet fanns dock ingen möjlighet att utföra båda delarna eftersom underlaget till varje del då skulle bli tunt. Detta medför naturligtvis att den inre horisont mot vilken jag gör mina tolkningar kommer att vara begränsad.

Som en tredje utgångspunkt till denna studie valde jag att utföra intervjuer. Valet föll på detta eftersom jag ansåg att det skulle vara lättare att komma åt aktörernas mening genom att enbart fråga än att enbart observera. Som Aspers (2011: 108, 139) betonar, krävs det ofta intervjuer för att förstå vad man observerar, även om det omvända också är sant. Min motivering till att välja just intervjuer var bland annat att en intervju kan beröra jämlikhet mer generellt genom att det finns möjlighet att diskutera flera olika miljöer under en kort tid. En observationsstudie hade ur denna aspekt blivit mer begränsad. Naturligtvis hade det ultimata varit att även utföra observationer i dessa miljöer.

Den fjärde utgångspunkten gäller den betydelse som gavs till teorierna i designen och utformandet av studien. Mitt val föll, främst av personliga anledningar, på att ge teorierna en relativt central plats. Med detta menar jag att teorierna skapade en struktur för mitt arbete genom att ge mig ett tydligt fokus och tydliga avgränsningar. Jag upplever att detta val underlättade genomförandet av studien. För att skapa den centrala platsen till teorierna identifierade jag sex olika kärnbegrepp, som presenterades i avsnitt 3.3. Dessa har sedan använts som underlag och redskap både i utformandet av intervjuguiden samt i analyser och i tolkningar. Till utformandet av intervjuguiden användes de, tillsammans med den tidigare forskningen, för att identifiera relevanta teman och samtalsämnen under intervjun. Vid tolkningar och analys av det empiriska materialet användes kärnbegreppen dels som en guide för vilka delar av materialet som var relevant för analysen dels för att ge materialet en högre abstraktionsnivå i arbetet med analysen (Aspers 2011: 50-53, 90; Aspers 2001: 303).

4.2 Tillvägagångssätt

Denna del av metodavsnittet innehåller en presentation av studiens genomförande. Presentationen inleds med hur urvalet av intervjupersoner gått till, följt av den förstudie som utförts. Därefter beskriver jag när, hur och var intervjuerna genomfördes. Efter det presenteras reflektioner kring vilken roll min förförståelse kan ha spelat i studien, och här lyfts både fördelar och nackdelar fram. Därefter följer en beskrivning av hur och när transkriberingen av intervjuerna ägde rum, tillsammans med några begångna misstag som gjordes under intervjuerna samt hur detta hanterats. Avslutningsvis presenteras hur kodningsprocessen gick till.

För att få kontakt med personer som kunde tänka sig att bli intervjuade till denna studie användes ett bekvämlighetsurval. Det innebär, mer specifikt, att jag formulerade ett kontaktbrev (se bilaga 1) där jag presenterade studiens syfte och berättade att jag sökte intervjupersoner till studien. Detta brev delades sedan ut till bekanta, vilka i sin tur, utifrån kontaktbrevet, hjälpte mig att komma i kontakt med personer som var intresserade av att delta. Allteftersom förslag kom in bokade jag sedan tid för intervjuer via telefonkontakt. Totalt utfördes fyra intervjuer. Eftersom urvalet skedde på detta sätt kunde variationen bland deltagarna inte kontrolleras på ett bra sätt i förväg (Aspers 2011: 94-99).

I insamlandet av empiriskt material är fenomenologins ambition att sätta teorierna inom parentes för att ge empirin utrymme att ta större plats än vad ramarna för en teori kan tillåta. Enligt rekommendationerna i Aspers (2001) guide användes den första intervjun som en förstudie för att få en växelverkan mellan teori och empiri. Tanken med en förstudie är att applicera teorierna på insamlad empiri för att se om de är fruktbara i strävan efter att ge ett fenomen en större förståelse. Detta ger alltså en möjlighet att testa teoriernas användbarhet innan själva huvudstudien börjar. Efter den första intervjun gjorde jag således en preliminär analys där jag bedömde teoriernas relevans som tillfredsställande, och jag identifierade även områden som kunde förbättras till de kommande intervjuerna. En förbättring som gjordes var att omarbeta intervjuguiden något, där vissa teman gavs ett större utrymme medan andra togs bort. En annan förbättring som gjordes utifrån den preliminära analysen gällde intervjutekniken. Förfarandet möjliggjorde att jag kunde reflektera över min intervjuteknik och mina frågeformuleringar, vilket påtagligt förbättrade intervjuerna (Aspers 2011: 74-76, 99-101, Aspers 2001: 304).

Intervjuerna utfördes mellan den första och fjärde april, med en intervju per dag. Tre intervjuer utfördes i personernas hem, medan en hade tillgång till ett mer neutralt och avskilt rum i en källarlokal. Intervjuerna inleddes med att jag informerade deltagarna om deras rättigheter och studiens syfte. De genomfördes med en tematiskt öppen struktur och hade en intervjuguide som stöd (se bilaga 2). Detta innebär att intervjuguiden endast bestod av generella teman för att styra diskussionen och att inga specifika frågor hade formulerats i förväg (Aspers 2011: 144-152). Samtalen spelades in med en diktafon och varade mellan 60 och 90 minuter. Intervjuerna avslutades med att jag tackade personen för deltagandet. Alla intervjupersoner tillät att jag återupptar kontakten om eventuella oklarheter behöver redas ut, eller om följdfrågor dyker upp.

I metodlitteraturen lyfts det fram att det är viktigt med självreflektion i forskningsarbete. Att reflektera över förförståelser och förgivettagna föreställningar kan minimera den påverkan och skevhet som kan uppstå i tolkningar (Aspers 2011: 66-68, 38-39; Repstad 2007: 73). Betydelsefullt i denna studie är förförståelse som uppstår dels genom erfarenhet av delar av fältet och dels genom kön. Exempelvis har jag en lång erfarenhet av arbete inom hemvården, vilket medför att jag kan göra omedvetna antaganden om hur det är att vara äldre baserade på händelser i yrket utan att reflektera över generaliserbarheten i dessa. Vidare kan samma misstag dyka upp i relation till kön och de förutfattade meningar jag har angående hur det är att vara kvinna.

I intervjusituationerna upplevde jag att min erfarenhet från hemvården var till stor nytta. Två av kvinnorna föreföll exempelvis vara lite nervösa inför intervjun, men då jag genom yrket dels är van att befinna mig i andra människors hem, dels har övat mycket på att få personer att känna sig bekväma i min närvaro, upplevde jag att jag lyckades bra med att snabbt upprätta en trygg och bra kontakt med intervjupersonerna. En nackdel, som delvis har att göra med yrkeserfarenheten, var att jag inte var lika säker i min roll som intervjuare och vissa gånger fann det svårt att styra tillbaka samtalet till det relevanta ämnet. Strävan efter att etablera en bra kontakt tog till viss del över i intervjuerna eftersom detta alltid har varit primärt för mig i mitt arbete och således var det lätt att falla tillbaka i detta på grund av vana. Jag försökte dock ta med mig denna lärdom till kommande intervju i mitt försök att förbättra intervjutekniken. En annan reflektion som gjordes var att det var en fördel att känna till den stad där kvinnorna bodde. Det gjorde att jag exempelvis kunde ställa väldigt konkreta frågor om trappor på vissa caféer eller detaljer rörande bussar som intervjupersonerna brukade åka med.

Datainsamlingsfasen inleddes med ett ambitiöst försök att transkribera intervjuerna direkt efter att intervjun hade utförts. Jag insåg dock ganska snart att detta inte var möjligt tidsmässigt, utan fokus lades istället på att skriva ned intryck och tankar som väckts efter intervjuerna för att minnas dessa tills transkriberingen kunde utföras. I det stora hela transkriberades allt material för kommande analys. Vissa sidospår bedömdes irrelevant för undersökningens syfte och beskrevs istället i ett sammandrag. Kodning och analys utfördes efter att allt material var insamlat, med undantag för den preliminära och övergripande analysen av förstudieintervjun.

Under arbetet med transkriberingen roades jag mer än en gång av de nybörjarmisstag som gjorts under intervjuerna. Bland annat ställde jag vid några tillfällen ledande frågor, eller hade någon slags förväntning om vilket svar jag skulle få, som skulle ha kunnat påverka intervjupersonerna. Jag har granskat den diskussion som fördes då dessa misstag begicks extra noggrant. I de fall intervjupersonen invände mot min ledande fråga har jag bedömt svaret som giltigt, medan jag i övriga fall har tagit bort svaren från min analys.

För att få överblick över av materialet utfördes en kodning av de transkriberade intervjuerna med hjälp av datorprogrammet Atlas.ti. Det innebar att jag identifierade nyckelord för att beskriva vad intervjupersonerna pratade om i sina berättelser. Kodningen inleddes med en induktiv ansats i syfte att ge empirin en så central plats som möjligt genom att undvika att fastna i de teoretiska begreppen. Jag gick i denna inledande fas igenom intervjuerna bit för bit för att vara säker på att nyckelorden motsvarade kvinnornas meningsstruktur. Efter den första kodningen la jag mer fokus på de teoretiska begreppen för att reducera antalet koder och etablera en ordning i materialet. Efter hand fixerades koderna mer och mer tills jag ansåg att det fanns både en överensstämmelse mellan teori och empiri, och en hanterbar överblick av empirin (se bilaga 3 för en lista över koder). Detta tillvägagångssätt motsvarar en abduktiv ansats, och jag upplever att det lämnade både utrymme för empirin att hamna i centrum och för teorin att skapa en mer övergripande förståelse av fenomenet (Alvesson & Skoldberg 2008: 54-57; Aspers 2011: 169, 174, 192).

4.3 Analysmetod

Denna sektion innehåller en presentation av hur analysen av det empiriska materialet genomförts. Inledningsvis presenteras några viktiga punkter i fenomenologin för detta arbete, följt av teoriernas roll i analysen av materialet. Avslutningsvis beskrivs på vilket sätt evidenssäkring av analysen har eftersträvats.

Även arbetet med att analysera materialet har haft en fenomenologisk karaktär i utarbetandet av andra ordningens konstruktioner av intervjupersonernas första ordningens konstruktioner. Viktigt i mitt arbete med detta har varit att ge första ordningens konstruktioner en central roll, samtidigt som en förståelse av relationer mellan första och andra ordningens konstruktioner eftersökts. Förståelse har således eftersträvats genom att förbinda aktörernas mening till teorierna (Aspers 2011: 212-213, 216; Aspers 2001: 302).

Analysen har, bortsett från den induktiva inledningen av kodningen, lutat mer åt det deduktiva hållet i arbetet att bringa ordning i materialet. Det innebär att analysen till stor del har utgått från teoriernas kärnbegrepp, vilket har två huvudsakliga anledningar. Den första anledningen var för att bedöma vilket material som var relevant till analysen och på så sätt skapa en naturlig begränsning för denna. Den andra anledningen var för att ha en utgångspunkt i skapandet av andra ordningens konstruktioner. I detta arbete har intervjupersonernas första ordningens konstruktioner, deras meningsstruktur, utgjort empirisk evidens åt de teoretiska begreppen (Aspers 2011: 196, 199, 210).

Analysen har karaktäriserats av vad Aspers benämner statisk analys och relationell analys. Att materialet analyserats statistiskt innebär att jag har studerat relationen mellan de teoretiska begreppen och de koder som identifierats i det empiriska materialet för att se om begreppen kan skapa en förståelse av empirin. En relationell analys innebär att man studerar intervjupersonernas kontakter och mot vilka de orienterar sina handlingar. I mitt fall har jag fokuserat på hur de äldre orienterar sitt beteende mot yngre och hur samhället som helhet påverkar äldres beteende och möjligheter att delta i aktiviteter (Aspers 2011: 205-208).

Då analysen var genomförd lyssnade jag, för att sträva efter någon slags evidenssäkring, igenom alla intervjuerna och tänkte mig tillbaka till intervjusituationerna och den meningsstruktur kvinnorna för-

medlade, för att sedan kritiskt läsa analysen igen. Syftet med detta var att försöka se om analysen verkligen skulle godkännas utifrån det insamlade materialet, och att jag, i arbetet med analysen och korrigeringar av densamma, inte av misstag arbetat in egna värderingar eller dragit felaktiga slutsatser.

4.4 Informanter

Denna sektion innehåller en beskrivning av de kvinnor som deltog i studien. Texten inleds med en beskrivning av deras bakgrund och personligheter. Därefter diskuteras bakgrundsvariationen bland kvinnorna och dess betydelse för studien.

Intervjupersonerna som deltog i studien var etniskt svenska kvinnor, födda mellan 1932 och 1934. Två av dem bodde på landsbygden, medan två bodde i en medelstor stad i Sverige. Alla intervjupersoner hade förvärvsarbetat under sina liv och alla hade familj med vuxna barn. Två av kvinnorna var änkor medan de andra två fortfarande var gifta. Samtliga kvinnor var friska och levde ett aktivt liv där de rörde sig mycket i samhället. Två av dem hade exempelvis rest väldigt mycket efter att de gått i pension och tre av kvinnorna pratade mycket om sitt sociala nätverk och att de ofta umgicks med sina vänner. Kvinnorna hade en positiv syn på att åldras och upplevde att de generellt bemöttes väl i samhället. Kvinnorna uppvisade även skillnader i personlighetsdrag. Två av kvinnorna kan beskrivas som lugna och trygga personer som föreföll vara lite mer tillbakadragna. De andra två kvinnorna upplevdes som väldigt framåt och avslappnade då de skämtade och skrattade mycket.

Variationen bland deltagarna bedöms som relativt allsidig trots användandet av bekvämlighetsurval. Alla fyra kvinnorna hade olika uppväxt och bakgrund, och olika upplevelser av jämlikhet. Önskvärt hade dock varit att komplettera med information från personer boende i en större stad och även från någon som inte förvärvsarbetat under sitt liv. Antalet intervjuer hade gärna kunnat vara fler för att få en djupare bild av fenomenet, men detta var inte möjligt på grund av den tidsbegränsning som förelåg. Ännu mer relevant hade det varit att komplettera intervjuerna med observationer i olika miljöer, som i affären eller på bussar.

4.5 Etiska reflektioner

I denna sektion presenteras mina reflektioner kring etiska problem med denna studie. Bland annat lyfts det fram att konfidentialitet utlovats till intervjupersonerna, tillsammans med vad som har gjorts för att eftersträva detta. Även hur och varför vissa citat har valts diskuteras.

Då intervjuerna utfördes med ett bekvämlighetsurval kunde inte anonymitet utlovas till de deltagande kvinnorna. Det beror på att de personer som förmedlade de intresserade kvinnornas kontaktuppgifter ofrånkomligen känner till att de deltog i studien. Däremot utlovades konfidentialitet för att motverka möjliga etiska problem. Detta har eftersträvats genom att försöka anonymisera texten så långt det är möjligt, vilket jag sett som särskilt viktigt eftersom studien endast har fyra deltagare. Jag diskuterar av denna anledning kvinnornas åsikter generellt och avslöjar inte om samma kvinna sagt flera saker som tas upp i analysen. Syftet med detta är att försvåra en identifiering av vem som sagt vad, till och med för personerna som känner de deltagande kvinnorna.

Gällande valet av citat har jag strävat efter att endast använda de som inte kan avslöja personens identitet, och i samband med detta har jag även gjort om citaten från talspråk till skriftspråk så att inte personliga sätt att uttrycka sig på ska gå att identifiera (se Trost 2010: 129). I de fall jag har varit osäker om citaten eventuellt skulle kunna avslöja identiteten på personen har jag valt att istället återge resonemangen genom referat.

Tyvärr har inte möjligheten funnits att erbjuda intervjupersonerna att läsa igenom texten för att säkerställa att deras identitet inte avslöjas, på grund av den tidsram som fanns för arbetet. Av denna anledning har jag därför försökt vara extra noggrann med återgivandet av det empiriska materialet, och jag hoppas att mina ambitioner har lyckats.

5 Analys

Analysavsnittet är uppdelat i sex delar. Avsnittet börjar med en inledande och mer empirisk beskrivning av kvinnornas upplevelser av att vara äldre. Den andra sektionen diskuterar föreställningar och förväntningar på äldre i samhället som kvinnorna är medvetna om. I den tredje sektionen relateras

kvinnornas meningsstruktur till Elias och Scotsons teori för att se om det går att återfinna vad de benämner stigmatisering. Här argumenteras det för att det finns inslag av stigmatisering i äldres liv. Den fjärde sektionen innehåller en diskussion kring att äldre orienterar sitt beteende mot yngres distinktion för att undvika stigmatisering och vad som är betydelsefullt i detta. I den femte sektionen diskuterar jag orsaker bakom inslag av stigmatisering, och diskussionen utgår bland annat från Elias och Scotsons resonemang kring rädsla som en central faktor. Den sjätte och avslutande sektionen innehåller förslag till hur man kan komma ifrån de stigmatiserande inslagen i äldres liv.

5.1 En första inblick i äldres livsvärld

I denna sektion återges kvinnornas generella upplevelse av hur det är att vara äldre idag. Först presenteras deras tankar kring ålder och de förändringar som kommer med den, där en gemensam nämnare för alla fyra kvinnor är att de känner sig betydligt yngre än vad de faktiskt är. Efter detta beskrivs tre faktorer som de anser är centrala punkter i äldres välmående; en god hälsa, sociala kontakter och någon slags sysselsättning. Som en avslutande del i denna sektion presenteras en sammanfattning av kvinnornas övergripande tankar kring jämlikhet i samhället.

De intervjuade kvinnorna i denna studie var positivt inställda till sin ålder. Alla uppgav att de var friska och tillfreds med sin livsvärld. För att beskriva upplevelsen av att vara äldre ställde de ofta sin egen livsvärld i relation till andra äldres livsvärld; till dem som inte fått möjligheten att vara friska och aktiva på samma sätt. Således uttryckte kvinnorna genomgående en stor tacksamhet för de möjligheter de fortfarande hade att må bra och vara aktiva. Alla kvinnor uppgav dessutom att de kände sig yngre än vad deras kronologiska ålder anger. Samtliga var runt 80 år, men de menade att de hade en social ålder som var betydligt lägre än det, och även för detta uttryckte de tacksamhet. En kvinna uttryckte sig på följande vis när jag frågade om hon kände sig lika gammal som hennes kronologiska ålder menade att hon var.

Nä, jag gör inte det. Jag är lite stel i bland kanske, men annars så gör jag inte det. Det är nästan så att man tänker ibland: *'Är jag så gammal?'* Det låter ju inte roligt. Men man får ju vara glad att man är som man är.

Kvinnorna diskuterade flera olika förändringar som kommer med åldern, både de som upplevdes vara negativa och de som upplevdes vara positiva, men alla fyra betonade att de positiva sidorna väger över.

Viktiga negativa förändringar som ofta återkommer i materialet har att göra med kroppen, och det berättades bland annat att hållningen har förändrats, att det är svårare att gå och att de har inte samma fysiska styrka som tidigare. De positiva aspekterna av att bli äldre centrerar kring en upplevelse av större frihet att göra saker de tycker om, som att dricka kaffe i lugn och ro, att vara engagerad i föreningar som betyder mycket för dem, att hälsa på vänner, eller att resa.

För att må bra och trivas med sin livsvärld som äldre, betonade kvinnorna särskilt tre viktiga aspekter; att ha en god hälsa, att ha ett bra socialt nätverk, och att ha en meningsfull sysselsättning. Hälsan framhävdades som a och o, och ingick tydligt i allas naturliga attityd till välmående. Exempelvis tog en kvinna upp hur en väninna fått problem att sova, vilket påverkade hennes sociala ålder markant och framgår i följande citat.

Det har gått en tid nu när hon inte har fått sova på nätterna och det blir en helt annan människa; hon blir gammal helt plötsligt. Nu har hon skaffat sig insomningstabletter så nu sover hon igen, och är sig själv. Det kan tyckas lite att man inte får sova, men det tar tydligen väldigt [hårt] på gamla människor.

Utöver en god hälsa lyftes alltså även betydelsen av det sociala nätverket fram, tillsammans med någon slags sysselsättning. För att ha en bra livsvärld som äldre är det viktigt att inte sitta hemma ensam, utan att söka sig ut och träffa människor. Alla intervjupersoner hade ett relativt stort nätverk och umgicks mycket med familj och vänner, vilket kan vara en viktig anledning till att alla upplevde att de mår bra och hade ett bra liv. Att ha någon sysselsättning uppgavs vara särskilt viktig för välmåendet i anslutning till pensionen, då det sker en markant förändring av sysselsättningsgraden när arbetet inte längre är en del av vardagen. Det framhölls dock att detta inte var ett lika stort problem för kvinnor som för män, bland annat eftersom hushållssysslorna fortfarande är en del av deras livsvärld även efter pensionen och skapar en slags kontinuitet för kvinnor på ett annat sätt än vad de gör för män.

Kvinnorna berättade att de upplevde sig bli väl bemötta i samhället och de framhöll att de själva aldrig hade känt sig särbehandlade på grund av sin ålder. Två av kvinnorna sa att det inte var något de hade funderat på över huvud taget; att de aldrig hade reflekterat över något särskilt i bemötandet på grund av deras ålder. De två andra hade vänner som hade råkat ut för otrevliga händelser, där dessa upplevde att personer inte tog hänsyn till deras situation. Kvinnorna betonade att jämlikhet var något självklart för dem, vare sig det handlade om kön eller ålder.

5.2 Föreställningar och förväntningar

I min tolkning av det empiriska materialet menar jag att yngre har olika föreställningar om äldre, vilka medför begränsningar av deras deltagande i samhället. I föreställningarna om äldre anser jag att det finns förväntningar på äldres beteende, gällande både deras förmåga och deras vilja att delta i samhället. Jag argumenterar för denna tolkning genom att presentera fyra exempel. Två exempel gäller rörelsemässiga begränsningar och två gäller mer psykologiska begränsningar. Först presenterar jag dock föreställningarna som finns om äldre så som upplevt av de intervjuade kvinnorna; även de med rörelsemässiga och psykologiska komponenter.

Kvinnorna beskrev flera olika föreställningar om äldre som finns i samhället, vilka går att dela upp i två grupper. Den första gruppen av föreställningar som nämndes av kvinnorna hade en psykologisk komponent. Det framkom att dessa föreställningar oftast är negativa och anspelar på kognitiva funktioner, som att äldre anses vara griniga, krävande och virriga, eller att äldre inte kan tänka och resonera på ett vettigt sätt. Den andra gruppen av föreställningar om äldre har en rörelsemässig komponent och rör deras beteende. Bland annat var kvinnorna medvetna om att bilkörning har en åldersbegränsning och att de helst inte ska vara till besvär för andra genom att exempelvis be om hjälp. Viktigt att betona är dock att kvinnorna var tydliga med att dessa föreställningar sällan användes i ett negativt syfte.

I dessa föreställningar om äldre och deras förmågor finns vad jag, med en andra ordningens konstruktion, valt att kalla förväntningar. Det avser beskriva att det finns förväntningar om äldres beteende gällande deras förmåga och vilja att delta i samhället, vilka kan ha en begränsande funktion för deras deltagande. Andra ordningens konstruktion förväntningar går att återfinna i intervjupersonernas första ordningens konstruktioner, även de med två komponenter; en rörelsemässig och en psykologisk. Jag börjar med att presentera två exempel på den rörelsemässiga komponenten, följt av två exempel på den psykologiska komponenten.

Den rörelsemässiga komponenten togs ofta upp i samband med att åka till olika ställen. En kvinna bor exempelvis på landsbygden och är antingen tvungen att gå väldigt långt för att komma till busshållplatsen, vilket hon berättade var problematiskt då hon den senaste tiden fått svårare att gå, eller att ta bilen för att åka och handla matvaror. En annan kvinna berättade att det är svårt för personer med

rollator att röra sig i bussarna eftersom det är trångt mellan sätena. Hon lyfte dessutom fram att de inte får stiga på bussen i den bakre dörren och slippa gå fram och betala, som personer med barnvagn får göra.

Dessa exempel pekar på att det finns förväntningar på äldres beteende om att de inte behöver, eller vill, röra sig i samhället i lika stor utsträckning som yngre. Genom att äldre uppmanas att inte köra bil samtidigt som inget alternativ existerar, och genom att bussarna inte är konstruerade på ett sätt som enkelt möjliggör resande för personer med rollatorer, begränsar förväntningar om äldres deltagande tillgängligheten till samhället.

För den psykologiska komponenten av föreställningarna dök två exempel upp i samband med interaktioner med yngre personer. Det framkom exempelvis att äldre inte förväntas ifrågasätta yngres handlingar. En kvinna uttryckte det på följande sätt.

Men det är ju faktiskt än idag många som är äldre och inte törs ifrågasätta saker och ting. När de exempelvis kommer till läkaren, så sitter de där och kanske skulle vilja säga någonting [men gör det inte].

Den starkaste beskrivningen av den psykologiska komponenten kommer från en händelse i en förening. En kvinna berättade att ordföranden i denna förening förväntar sig att äldre styrelsemedlemmars deltagande inte kan fortsätta efter en viss tid på grund av deras ålder och de kognitiva försämringar som kan tänkas uppstå.

Här pekar exemplen på att det finns förväntningar på äldres förmågor som innebär att de har ett generellt ”bäst före-datum”, efter detta kan personer varken ifrågasätta yngre eller ha en förtroendepost i en förening. Förväntningarna om äldres psykologiska förmågor begränsar således deras möjlighet att delta genom att göra deras deltagande villkorat och åldersbegränsat.

För att knyta denna diskussion till Bourdieus teori går det att resonera som så att förväntningarna på äldre och deras förmåga att delta i samhället tas för givna av medlemmarna i fältet. Detta gör att medlemmarna bortser från det godtyckliga i föreställningarna för att istället se dem som allmängiltiga och naturliga. På det sättet får äldre en lägre status än yngre, och den naturliga attityden i individers livsvärld blir att ungdomlighet är bättre än ålderdom. I samband med detta

resonemang bör det lyftas fram att andra generationer kan komma att ha helt skilda upplevelser av bemötande och jämlikhet i samhället när de blir äldre. Eftersom olika generationer är uppväxta med olika erfarenheter och förgivettaganden är det möjligt att förväntningarna och föreställningarna om äldre också förändras med tiden. Senare generationer kan komma att ställa andra krav på samhället och de kan tolka situationer mot andra inre horisonter som påverkar förväntningarna på äldre individer.

5.3 Inslag av stigmatisering

I denna sektion argumenteras det för att det finns inslag av vad Elias och Scotson, med andra ordningens konstruktion, benämner stigmatisering i äldres livsvärld. Jag menar att de komponenter av stigmatisering de identifierar i sin studie går att identifiera i det empiriska materialet. Jag vill återigen betona att kvinnorna i denna studie var tydliga med att de inte upplever sig vara stigmatiserade, och att de generellt bemöttes väl i samhället. Med argumenten avser jag inte att ifrågasätta deras upplevelser, utan endast peka på att det finns inslag av denna art.

För att framföra mitt argument presenteras delar av stigmatisering som lyfts fram i Elias och Scotsons teori med början i deras begrepp kollektiv fantasi och hur kvinnornas upplevelser kan relateras till detta begrepp. Här diskuteras även kvinnornas tankar kring vad som utgör de specifika kännetecknen för denna kollektiva fantasi. Därefter presenteras hur deras begrepp gruppskam återkommer i kvinnornas meningsstrukturer. Diskussionen börjar dock med en kort återgivning av Elias och Scotsons teori för att göra resonemanget lättare att följa.

Vid stigmatisering menar Elias och Scotson att den etablerade gruppen skapar en kollektiv fantasi om den andra gruppen. I den kollektiva fantasin skapas idéer om den andra gruppens egenskaper och beteenden, där fysiska kännetecken tjänar som en konkret symbol för att lätt kunna identifiera vilka som tillhör gruppen. Då dessa fantasier ofta är negativa medför de att en gruppskam skapas; att tillhöra gruppen blir något skamligt. I detta sammanhang skulle det innebära att yngre skapar en kollektiv fantasi om äldre, och att det finns specifika kännetecken som används för att identifiera ålderdom.

Den andra ordningens konstruktionen kollektiv fantasi, har sin utgångspunkt i de föreställningar och

förväntningar som finns om äldre, vilka diskuterades i förra sektionen. Det innebär att idéer om äldres egenskaper och beteenden bland annat inkluderar deras kognitiva förmåga, att de är virriga och griniga, och att de inte behöver röra sig i samhället i lika stor utsträckning som yngre. Sammankopplat med detta finns alltså, enligt Elias och Scotson, kännetecken för att identifiera vilka som tillhör gruppen gamla och vilka som inte gör det, vilket kvinnorna i studien återkommande kommenterade. De menade att det finns flera kännetecken som gör att man blir kategoriserad som gammal. Jag presenterar tre exempel på dessa kännetecken; val av kläder, rörelseförmåga samt medlemskap i vissa föreningar.

Betydelsefullt i första ordningens konstruktioner av kännetecknen är vad som ofta benämns tantighet. Just vilka kläder som är tantiga är svårt att definiera, en kvinna sa följande när jag frågade hur man ser ut när man är tantig:

Då har man en ordentlig kjol och så har man en knytblus. Kanske. Nä, jag vet inte. Det är dumheter det där också. Men visst kan man se sådana som man tycker ser tantiga ut. Men riktigt att komma på vad det är...

Kännetecknen kan även handla om rörelseförmågan, och kvinnorna berättade att det inte finns så mycket att göra för att komma bort från detta; åldern medför naturliga förändringar som måste accepteras. Det innebär att dessa kännetecken kan användas i större utsträckning för att identifiera gamla. Ett av de mest betydelsefulla av dessa kännetecken är rollatorn.

En intressant skillnad mellan kvinnorna gällande vad som upplevs vara kännetecken för att identifiera gamla var deras åsikter om föreningar och aktiviteter avsedda för pensionärer. Bland de intervjuade hade några kvinnor varit aktiva i sådana föreningar och berättade om flera fördelar som kommit med detta, medan några kvinnor uttryckte ett avståndstagande från dessa föreningar eftersom de upplevs medföra stigmatisering. En kvinna som var negativt inställd till pensionärsföreningar uttryckte det på följande sätt:

Jag är inte med i någon pensionärsförening. Jag vet inte varför, jag umgås ju både med äldre och yngre, men det här att vara insatt i ett fack, i en ”pensionärsförening”, det tar emot, det vill jag inte.

Det finns således en klar medvetenhet hos kvinnorna angående vad som gör att äldre ses som gamla, även om innehållet i detta kan skilja sig något mellan deras meningsstrukturer.

Genom föregående citat leds vi in på nästa punkt i Elias och Scotsons teori om stigmatisering som jag vill ta upp; att det skapas en gruppsskam för de som tillhör den stigmatiserade gruppen. Att den andra ordningens konstruktion gruppsskam skulle finnas kopplad till ålderdom går att återfinna i materialet genom att kvinnorna på olika sätt uttrycker ett avståndstagande från gruppen gammal. Detta skedde både uttryckligen och mer indirekt.

En kvinna var tydlig med att äldre inte vill ses som gamla och berättade om en väninna som undviker rollatorn då hon finner det skamligt att använda den eftersom den förknippas med ålderdom.

Nä, man vill inte skylta med det [att vara gammal]. Men jag menar, jag tycker alla i området ska veta att hon är äldst där.

Mer indirekta första ordningens konstruktioner kring avståndstagandet återfinns i att kvinnorna menade att man inte gärna vill få stämpeln tant och att de därför undviker att klä sig i vissa kläder eller att ha vissa frisyrer som förknippas med tantighet.

Kvinnorna var alltså till stor del överens om att det finns en kollektiv fantasi om äldre och vad som fungerar som konkreta symboler för att identifiera ålderdom. Det är även tydligt att ingen av kvinnorna vill bli placerad i gruppen gamla, vilket pekar på att det finns en gruppsskam kring att vara gammal. Dessa delar av kvinnornas meningsstrukturer motsvarar Elias och Scotsons teori kring fenomenet stigmatisering, vilket stödjer en slutsats att det finns inslag av stigmatisering i äldres liv.

5.4 Att undvika stigmatisering

Denna sektion inleds med ett mer teoretiskt resonemang där det, med grund i både Elias och Scotsons och Bourdieus teorier, menas att äldre kan undvika att bli stigmatiserade genom att orientera sitt beteende mot yngres distinktion. I resonemanget presenteras andra ordningens konstruktion självständighet som centralt i äldres pretention. Det menas alltså att självständighet är en norm i samhället som äldre kan använda sig av för att undvika stigmatisering. Två exempel på första ordningens konstruktioner kring detta presenteras. Därefter presenteras temats återkommande närvaro i kvinnornas meningsstrukturer som stöd för dess betydelse och här ges ytterligare två exempel. Efter detta

diskuterar jag kort varför det kan bli viktigt för äldre att framstå som självständiga samt att det går att identifiera en paradox kring vissa konsekvenser av pretentionen.

Hos både Bourdieu och Elias och Scotson går det, enligt mina tolkningar, att återfinna tankar kring att individer har möjlighet att behålla sitt sociala värde genom att orientera sig mot de som innehar makt-positionerna i samhället. I detta fall innebär det att äldre kan behålla sitt sociala värde genom att orientera sig mot yngre. Min tolkning av Bourdieus teori innebär att pretendenternas strävan efter de etablerades distinktion medför att de kan ta viss del av deras status. Lyckas äldre efterlikna yngre tillräckligt bra kan de alltså behålla sitt sociala värde genom att de ges en högre status. Min tolkning av Elias och Scotsons teori pekar på ett liknande resonemang, där ett avståndstagande från den stigmatiserade gruppen kan medföra att individer slipper bli stigmatiserade. Detta är naturligtvis inte alltid möjligt beroende på vilka kännetecken som finns för en stigmatiserad grupp, och hur pass stark stigmatiseringen är. Gällande stigmatisering av äldre finns dock möjligheten för äldre att undkomma den genom att ta avstånd från attribut förknippade med gamla och istället efterlikna yngre.

I analysen av materialet finner jag en särskild komponent som kvinnorna tillskrev mer betydelse än andra i diskussioner kring hur man tar avstånd från gruppen gammal, och det är vad jag valt att ge andra ordningens konstruktion självständighet. Jag menar därför att självständighet är en central del i yngres distinktion och att det således blir viktigt för äldre att framstå som självständiga för att efterlikna dem. Detta resonemang utvecklas nedan, men först presenterar jag hur första ordningens konstruktioner kring självständighet kan se ut.

Självständighetens betydelse går bland annat att återfinna i samband med diskussioner kring att äldre inte gärna vill bli kategoriserade som gamla. En kvinna uttryckte det på följande sätt när vi pratade om artighet:

Ja, det finns ju faktiskt fortfarande de som håller upp dörren. Men man har även hört flera gånger att det finns äldre som inte har tagit emot det med tacksamhet, utan att de har blivit arga istället. De menar att de inte är gamla, de behöver inte [hjälp]. Det är ju väldigt dumt att göra på det sättet om det är någon som bemöter en på ett vänligt sätt och öppnar dörren för en och så. Då ska man väl vara väldigt glad. Men jag har faktiskt hört att det finns de som har fräst av.

Hon menade alltså, enligt min tolkning, att vissa kan uppfatta handlingen som ett medel för att bli kategoriserad i gruppen gamla och således tillskrivas den gruppskam som kommer med ålderdom. I denna uppfattning tolkar jag det som att en central del av oviljan har att göra med att man som äldre inte vill bli förknippad med att vara i behov av hjälp.

Liknande meningsstruktur går att återfinna när en annan kvinna berättade att hennes väninna undviker att åka buss eftersom hon måste be om hjälp med att lyfta in rollatorn i bussen. I denna situation blir problemet dubbelt. Väninnan är för det första i behov av en rollator för att röra sig i samhället, vilket, som beskrivits ovan, är ett tydligt kännetecken för att vara gammal. För det andra medför rollatorn att andra situationer plötsligt blir svårare. En rollator är tung att lyfta, vilket innebär att väninnan antingen måste anstränga sig väldigt hårt för att själv lyfta in rollatorn i bussen, samtidigt som hon då riskerar att misslyckas och att göra illa sig, eller så måste hon be någon om hjälp.

Bägge situationerna visar på en ovilja att be om hjälp, vilket jag tolkar som att självständighet är något äldre personer strävar efter. Misslyckas äldre med att uppfattas som självständiga kan det leda till ilska, och i fallet med väninnan och rollatorn går det till och med så långt att hon hellre väljer att undvika de situationer där hon behöver hjälp än att riskera att förlora sin självständighet.

Att självständighet är centralt för pretentionen och avståndstagandet från gruppen gamla återspeglas i att det är denna kod som förekommer allra mest i materialet. Alla fyra kvinnorna pratade ofta om betydelsen av självständighet i deras livsvärld, både uttryckligen och mer indirekt. Självständighetens centrala plats går dessutom att finna i många olika diskussionsområden, så som i relation till könsroller, att skaffa nya bekanskap och aktiviteter, i interaktioner och vid klädval.

Kvinnorna menade även att en stor del av ansvaret för hur äldre blir bemötta ligger hos individerna själva, vilket jag tolkar som ytterligare ett exempel på självständighetens betydelse. Upplevelsen av hur man blir bemött har mycket med den egna inställningen att göra, och i detta resonemang får individers inre horisonter en betydelsefull roll. Det första exemplet på detta gäller en kvinna som berättade att hon ibland kan känna att hon är till besvär för yngre människor och att det kan vara ett stressmoment.

När jag ska ur en bil, till exempel, har jag en känsla av att det tar så lång tid för mig att komma ut eftersom man har sjunkit ner i baksätet. Det är ju ingen som har sagt någonting, eller menat på att det ska vara

besvärligt, utan det är väl min egen känsla.

Samtidigt poängterade hon att hon inte alls ser detta som ett problem eftersom hon är framåt och tar för sig i samhället. I stället för att tolka sin upplevelse som något negativt menade hon att hon i dessa situationer säger som det är, och att hon kanske skämtar lite om det. De skillnader i attityder som kvinnan betonade i denna diskussion kan bero på att olika individer har olika horisonter mot vilka de kan tolka samma händelse.

En annan kvinna visade på samma meningsstruktur, och får utgöra det andra exemplet, när hon lyfte fram att hon ser det som sin rättighet att ta plats och ifrågasätta saker, men att individers olika inställningar kan spela roll för hur bra bemött de upplever sig bli.

Törs man bara fråga och tala om och så där [så är det inget problem]. Jag tycker inte att jag själv har haft några problem med att bli dåligt bemött, men man hör ju ganska ofta att andra kan tycka att de [blir dåligt bemötta], så att jag tror att det beror lite på en själv. Man måste liksom öppna sig och ge av sig själv också.

I dessa två citat tolkar jag kvinnornas meningsstrukturer som att de förmedlar självständighetens betydelse genom att lägga ansvaret på den enskilda individen. Individer som tolkar dessa situationer, att inte komma ur bilen tillräckligt snabbt eller att ett bemötande är dåligt, är inte lika självsäkra och står således inte på egna ben på samma sätt. Tar man istället för sig och visar sig mer självständig, genom att exempelvis skratta åt situationen eller att ”ge av sig själv”, kan man uppleva samma situation annorlunda och mer positivt.

Självständighet verkar således vara väldigt betydelsefullt för dessa kvinnor och deras upplevelser. Dess betydelse gäller dessutom inte bara för att undvika att ses som gammal, utan även för äldre personers tolkningar av de bemötanden de stöter på i samhället.

Anledningen till att det blir viktigt för äldre att visa sig självständiga kan vara att det hjälper dem att orientera sig mot ungdomligheten, och på så sätt slippa bli tillskriven de negativa attribut som finns i den kollektiva fantasin om gamla. Att visa sig självständig innebär således, för att återkoppla till den teoretiska inledningen av denna sektion, att äldre kan behålla sitt sociala värde i samhället; de kan ta del av de fördelar som kommer med att tillhöra den privilegierade gruppen en längre tid. Exempel på

dessa fördelar kan, utöver att slippa bli tillskriven negativa attribut, vilket är positivt i sig, vara att röra sig fritt i samhället eller att få behålla en maktposition.

Paradoxalt nog verkar det, utifrån exemplet med väninnan som undviker att åka buss, även kunna medföra att ju fler fysiska besvär äldre får, desto fler situationer behöver de undvika för att kunna fortsätta visa sig självständiga. Att ha självständighet som en central värdering i yngres distinktion innebär att äldres strävan efter denna kan leda till att äldre får ett krympande handlingsutrymme. I ett försök att undvika gruppsskammen riskerar de att tvingas bort från samhällets centrala delar ut i periferin där de till slut ändå blir beroende av någon som skjutsar dem till affären eller handlar mat åt dem för att överleva.

5.5 Bakomliggande faktorer

I denna sektion argumenteras det, utifrån Elias och Scotsons teori, att grunden till inslagen av stigmatisering i äldres livsvärld ligger i en rädsla mellan grupperna. Sektionen börjar med en diskussion om hur deras resonemang kring rädsla och stigmatisering ser ut i dynamiken mellan äldre och yngre. I detta resonemang presenteras ett exempel utifrån kvinnornas diskussioner om anledningar bakom stigmatiserande beteenden och det relateras till diskussionen om rädsla. Därefter diskuteras Elias och Scotsons begrepp social stolthet närmare och det menas att det sker en gradvis minskning av denna för alla individer. Vidare lyfts det fram att äldre även kan vara rädda för att yngre ska placera dem i den stigmatiserade gruppen, och att yngre ofta är medvetna om skörheten i äldres sociala stolthet, vilket ibland kan leda till att de inte vet hur de ska bete sig för att undvika att stigmatisera äldre.

Som vi såg i teoriavsnittet menar Elias och Scotson gällande stigmatisering att det finns ett system av självvärdering i dynamiken mellan etablerade och outsiders till den etablerade gruppens fördel, och att det som driver denna dynamik är rädsla. Den etablerade gruppen upplever att deras normer och värderingar hotas av outsidergruppen, och i ett försök att försvara dessa uppstår en stigmatisering. I överensstämmelse med denna teori borde det alltså finnas en rädsla i dynamiken mellan äldre och yngre, baserad på att de yngre upplever att de äldre hotar deras normer och värderingar. På samma sätt bör det finnas en rädsla hos äldre för att bli kategoriserade som gamla av yngre. Vi har i tidigare avsnitt identifierat självständigheten som central i yngres värderingar, och tolkningen av Elias och Scotsons

teori innebär alltså att äldre hotar denna.

I kvinnornas första ordningens konstruktioner kring anledningar till de stigmatiserande inslagen i äldres liv fanns flera tankar. En tanke gällde yngres mognad. Kvinnorna fokuserade i denna meningsstruktur på tonåringars stigmatiserande beteende, exempelvis i form av att inte lämna plats på gångbanor och bussar. De menade att detta beror på individuella faktorer eftersom det bara är vissa som beter sig på ett respektlöst sätt. Viktigt i dessa resonemang var uppfostran och empatisk förmåga och i detta lades mycket ansvar på föräldrarna. En kvinna sa exempelvis:

Det här med ungdomar och barn, det betyder ju väldigt mycket hur de har lärt sig och blivit uppfostrade hemma.

Kvinnorna betonade dock att de väldigt sällan stöter på sådana beteenden i sin livsvärld. Dessutom lyftes det fram att de inte tar så allvarligt på de få situationer som uppstår, dels eftersom beteendet ses som övergående och beroende av tonåringarnas mognadsnivå, dels eftersom de inte ser beteendet som riktat till just dem och deras ålder.

Att stigmatiserande beteenden skulle kunna bero på individers grad av mognad går att koppla till den rädsla som Elias och Scotson menar är grunden till stigmatisering. Tonåringarna, som exemplet gällde, skulle kunna vara rädda för att de äldre ska ta ifrån dem deras självständighet. Som tonåringar befinner sig många i en period i livet då de är på väg att bli vuxna; de börjar släppa taget om föräldrarna. I denna utveckling kan det bli viktigt för tonåringar att lägga stor betydelse vid självständighet för att uppfattas som mer vuxna. Av denna anledning är det möjligt att tonåringarna uppfattar en äldre persons behov av hjälp, och således minskande möjlighet till självständighet, som ett hot till den betydelse de själva ger till självständigheten. För att bevara sina normer och värderingar kan det bli en del av vissa tonåringars naturliga attityd att ta avstånd från äldre. Med Elias och Scotsons teori som grund skulle en tolkning av detta vara att de finner en tillfredsställelse i att de själva tillhör gruppen unga, och ett avståndstagande från äldre gör att tonåringarna kan känna sig mer värda och mindre rädda.

Elias och Scotson lyfter vidare fram skörheten i den sociala stoltheten som en anledning till att fördomar och diskriminering är så vanliga. De menar att den självuppskattning som skapas då den sociala stoltheten bevaras har en livshöjande funktion som är värdefull nog att trampande på andra individer

kan rättfärdigas. I fallet med jämlikheten mellan äldre och yngre upplever jag inte att individer trampas på i den bemärkelsen som Elias och Scotson fann i sin studie. Anledningen till att stigmatisering endast återfinns som inslag i äldres liv skulle kunna bero på att äldre och yngre faktiskt träffar varandra och tar del av varandras livsvärld på ett sätt som andra grupper i samhället inte gör. Drygt 60 procent av individer mellan 65 och 84 år träffar någon nära anhörig minst en gång i veckan (SCB 2006: 465-490). Detta kan reducera rädslan och till viss del medvetandegöra en felaktig naturlig attityd och på så sätt motverka den stigmatisering som annars skulle kunna uppstå.

I relation till exemplet om att hålla upp dörrar för äldre som presenterades i förra sektionen, där vissa äldre ibland kan bli arga av en sådan handling, går det tydligt att se att äldre även är rädda för yngre. Denna rädsla gäller kanske framförallt att de ska bli kategoriserade som gamla. De yngre verkar även vara medvetna om detta. Kvinnan som gav exemplet resonerade nämligen på följande sätt. Om den yngre personen erbjuder en äldre person hjälp med att hålla upp dörren, finns det risk att den yngre personen kommer att utföra en negativ handling genom att placera den äldre personen i ett fack hon eller han inte upplever sig tillhöra. Samtidigt, om den yngre personen inte frågar den äldre personen om den vill ha hjälp, finns det risk att personen utför en negativ handling genom att vara oartig och inte hjälpa en person som faktiskt vill ha hjälp. Bägge lösningarna på problemet riskerar således att få negativa konsekvenser. För att åstadkomma en snabb och enkel utväg ur denna tvetydiga situation och slippa avgöra vilket beteende som har störst sannolikhet att lyckas kan den yngre personen låtsas som att den inte sett den äldre personen.

I detta resonemang återkommer betydelsen av den sociala stoltheten. Anstränger en äldre person sig hårt för att behålla sin sociala stolthet kan det vara enkelt för personen att tolka artigheten mot en inre horisont som är känslig för ett tillskrivande av den karaktäristik som utmärker gamla. Detta stödjer tanken om att äldre kan vara rädda för att yngre ska placera dem i den stigmatiserade gruppen. Yngre kan vara medvetna om detta, och även om de anstränger sig för att ta hänsyn till skörheten i den sociala stoltheten kan konsekvenserna av deras försök att komma ur den tvetydiga positionen uppfattas som stigmatiserande av vissa på grund av rädslan som finns för yngre och deras möjlighet att stigmatisera dem.

5.6 Förslag på lösningar

Om vi började analysavsnittet med en mer empirisk diskussion, ska vi avsluta analysen med en mer teoretisk sådan kring hur man kan komma ifrån inslag av stigmatisering i äldres liv. I denna sektion argumenteras det för att det är nödvändigt både att synliggöra maktstrukturerna mellan äldre och yngre, och att ifrågasätta förgivettagandet av normer för att komma ifrån den stigmatisering som finns. Sektionen inleds med resonemang utifrån Elias och Scotsons teori och övergår sedan till Bourdieus bidrag. Avslutningsvis förs en diskussion kring vilka lösningar som går att föreslå med en grund i dessa teorier.

Elias och Scotson menar att en medvetenhet om att stor makt likställs med större människovärde kan öppna möjligheter för kritisk värdering och förändring. Med grund i deras resonemang går det att sluta sig till att yngre inte alltid är medvetna om att de ibland ser sig ha ett större värde än äldre. Enligt min tolkning av deras teori kan de yngres tro på sin gruppkarisma, tillsammans med deras tro på det värdefulla i självständigheten, göra att de inte reflekterar över att de ibland utför stigmatiserande handlingar mot äldre. De tar sin egen grupps normer och värderingar för givna och ger ungdomligheten en form av symboliskt värde.

En utgångspunkt i Bourdieus teori belyser särskilt ett förgivettagande som kan vara en anledning till varför polariteten mellan äldre och yngre kvarstår. Han menar att medlemmar av ett fält tar maktstrukturerna för givna, och genom detta låses möjligheterna till förändring. Samhällets intresse av ungdomlighet, speglat bland annat i äldres strävan efter självständighet, bekräftar värdet av ungdomlighet. Min tolkning av Bourdieus teori innebär att denna process skapar en social energi som upprätthåller maktstrukturerna eftersom processen medför att ingen medlem av fältet ifrågasätter sättet på vilket fältet är uppbyggt. Medlemmarna orienterar sitt beteende efter den sociala energin, och det är således få som ifrågasätter varför självständigheten ges så stort utrymme och varför personer som kan visa sig självständiga ges ett högre socialt värde. Det bekräftar återigen värdet av ungdomligheten.

En viktig nyckel för att lossa på maktstrukturerna mellan äldre och yngre kan således vara det förgivettagande som finns i samhället kring självständighetens centrala plats för att bedöma personers sociala värde. Ett synliggörande av att vissa värderingar skapar stigmatiserande konsekvenser för vissa personer skulle således kunna öppna för ett ifrågasättande av deras betydelse, och i förlängningen även

till en förändring av maktstrukturerna.

För att knyta an till föregående sektion där vi förde en diskussion kring rädsla som en bakomliggande anledning till individers stigmatiserande beteende, skulle även en reducering av rädslan mellan grupperna vara relevant för att komma ifrån stigmatiseringen av äldre. Jag menar dock att ett synliggörande av självständighetens koppling till individers sociala värde även skulle medföra att rädslan reduceras. Min tanke bakom detta är att synliggörandet kan göra individer medvetna om att självständighetens värde inte är något objektivt, utan att det är socialt konstruerat. I sin tur kan denna medvetenhet leda till att både äldre och yngre uppfattar det som mindre farligt att få självständigheten hotad.

Tills dess att en förändring av maktstrukturerna sker, finns möjligheten att på en individnivå skapa ett ifrågasättande och synliggörande av maktstrukturerna. Detta kan ske genom att äldre aktivt sätter sig över gruppskammen och ignorerar det värde som ges till självständigheten. Även om en sådan handling kan medföra att individen får acceptera att vissa yngre kanske ser henne eller honom som gammal och beroende, borde det även kunna medföra att yngre börjar fundera över självständighetens betydelse. Att äldre agerar på ett icke-normativt sätt kan uppmuntra yngre till reflektion, framförallt när det som står på spel i detta fall, att hjälpa individer, ses som en positiv handling som uppmuntras i samhället.

Som en bieffekt av att sätta sig över gruppskammen bör även äldres möjligheter att delta i samhället igen öka genom att de faktiskt ber om hjälp och anser att de har rätt att ställa krav. Trots att de intervjuade kvinnorna är väldigt självständiga och sällan behöver någon hjälp i vardagen, skulle deras inställning till individers åsikter kunna bidra till deras breda deltagande i samhället. Alla kvinnorna uppger att de inte bryr sig om hur andra uppfattar dem, och att de tar plats i interaktioner med yngre individer. Fortsätter denna inställning, även om de i framtiden skulle bli mer beroende av andra, finns goda chanser att de fortfarande kan behålla sitt deltagande och sin plats i samhället.

6 Avslutande diskussion

I denna avslutande del av uppsatsen presenteras först en sammanfattning av studien med ett försök att tydligt besvara de frågeställningar som inledde arbetet. Efter detta diskuteras vilka slutsatser som kan dras och hur dessa relaterar till tidigare forskning. Avslutningsvis presenteras förslag till fortsatt forskning inom området.

6.1 Sammanfattning

Äldre personer har väldigt mycket att ge vårt samhälle, exempelvis genom all den kunskap och erfarenhet de samlat på sig under sin livstid. Samtidigt är det viktigt för individers hälsa att de känner sig delaktiga och har inflytande i samhället. Tidigare forskning visar dock att äldre ofta saknar inflytande i det västerländska samhället, och att de till och med kan bli diskriminerade på grund av sin ålder. Ålderdom ses ofta som något negativt, som en sjukdom som ska undvikas till varje pris.

Syftet med denna studie var att undersöka hur fyra kvinnor över 75 år upplever jämlikhet i sina liv med avseende på ålder, genom att göra intervjuer utifrån en fenomenologisk ansats. En fenomenologisk ansats har inneburit att studien haft ett subjektivistiskt perspektiv, och att jag har utgått från att det är individers upplevelser av händelser i sin vardagliga värld som har betydelse för att kunna förstå deras handlingar. Som verktyg för att se på kvinnornas upplevelser från en högre abstraktionsnivå har jag använt mig av två olika sociologiska teorier. Dessa är Bourdieus (1993) teori som presenteras i *Modeskaparen och hans märke: Ett bidrag till en teori om magin*, och Elias och Scotsons (2010(1965)) teori i *Etablerade och outsiders*. I analysavsnittet har jag sedan försökt besvara de frågeställningar som inledde studien, och nedan följer en sammanfattning av detta.

De intervjuade kvinnorna i denna studie framhöll att de upplevde sig bli väl bemötta i samhället; de kände sig jämlikt behandlade. Två av kvinnorna uppgav att olika bemötande på grund av ålder inte var något de hade tänkt på överhuvudtaget, medan de andra två menade att vissa äldre kan uppleva att de blir dåligt bemötta.

I analysavsnittet argumenterar jag att det, i det empiriska materialet, går att återfinna inslag av vad

Elias och Scotson benämner stigmatisering i äldres liv. Jag menar att det finns en kollektiv fantasi om äldre som har utgångspunkt i olika föreställningar om gruppen. I kvinnornas meningsstrukturer går det även att återfinna vad som kan ses som fysiska kännetecken för att identifiera ålderdom, och att det finns en gruppskam förknippad med att vara gammal.

Inslagen av stigmatisering tar sig bland annat uttryck i att äldre uppmanas att orientera sig mot centrala delar av yngres värderingar; att sätta deras värderingar i centrum för sitt eget beteende. För att lyckas med det menar jag att det blir särskilt viktigt för äldre att visa sig självständiga. Vidare tar sig inslagen av stigmatisering även uttryck i att äldres delaktighet i samhället begränsas. De förväntningar som finns på äldre kan bland annat begränsa deras deltagande dels genom minskad rörelseförmåga, så som att bussar inte är anpassade för rollatorer, dels genom mer psykologiska faktorer, så som att äldre förväntas att successivt förlora sin kognitiva förmåga.

Som anledning till stigmatiseringen diskuteras Elias och Scotsons tankar kring grupperns rädsla för varandra. Jag argumenterar för att det kan finnas en rädsla för att äldre ska hota betydelsen av yngres värderingar och att vissa äldres behov av hjälp således kan uppfattas som ett hot mot självständighetens värde. Att grupperna faktiskt träffar varandra kan vara en anledning till att stigmatiseringen endast förekommer som inslag eftersom detta möjliggör att rädslan kan minska.

Stigmatiseringen av äldre kan medföra att deras möjligheter att delta i samhället minskar. Genom att värdera självständighet finns det risk att vissa äldres rörelseutrymme krymper om de känner att de måste undvika situationer där de kan behöva hjälp. Liknande reducering av äldres utrymme kan uppstå till följd av föreställningar om att äldres kognitiva förmåga försämras efter en viss ålder, eftersom äldre då förväntas att inte längre kunna delta i samhället.

För att komma ifrån stigmatiseringen argumenterar jag att en större medvetenhet om den kan vara en betydelsefull nyckel. Jag menar även att det är viktigt att ifrågasätta maktstrukturerna mellan äldre och yngre för att öppna upp till förändring. Ett aktivt sätt att ifrågasätta självständighetens betydelse kan vara att som äldre sätta sig över den gruppskam som kommer med att bli placerad i gruppen gamla. På detta sätt kan förgivettaganden synliggöras på individnivå, samtidigt som personen tar tillbaka sitt rörelseutrymme genom att faktiskt be om hjälp.

6.2 Slutsatser och förslag till fortsatt forskning

Trots att studien är liten och att den genomfördes utan större erfarenhet av intervjusituationer vill jag diskutera några försiktiga slutsatser. I denna sektion kommer slutsatserna att relateras till tidigare forskning samtidigt som en diskussion förs kring deras betydelse. Om de är allmänna eller endast specifika för de fyra kvinnorna går självklart inte att avgöra och slutsatserna bör därför inte generaliseras utan vidare grund.

Det jag främst vill diskutera är varför individer måste anstränga sig för att behålla sitt sociala värde när de blir äldre. Jag vill särskilt lyfta fram rörelseförmåga och självständighet i diskussionen. Vidare vill jag diskutera om de stigmatiserande inslagen identifierade i denna studie skulle kunna ses som mer än bara inslag i äldres liv, tillsammans med varför det är viktigt att uppmärksamma maktstrukturerna mellan äldre och yngre. Efter detta kommer jag att presentera förslag till fortsatt forskning inom området.

Jag har i denna studie argumenterat för att det finns inslag av stigmatisering i äldres liv, vilket bland annat tar sig uttryck i att äldre inte vill ses som gamla och att de undviker detta på olika sätt. Att det är så relaterar väl till Nelsons (2005) slutsats om att hög ålder ofta associeras med något negativt i det västerländska samhället. Samhällets syn på ålderdom som något negativt verkar internaliseras av alla medlemmar i fältet, äldre som yngre, och skapa uppmaningar till äldre att undvika ålderdom för att behålla sitt sociala värde. Uppmaningarna säger alltså till äldre att de inte får vara som de är, vilket, som Calasanti (2007) poängterade, pekar på att ålderdom ibland ses som en sjukdom; som något man ska undvika att bli smittad av.

Här är det även intressant att föra in Krekulas (2010) diskussion kring begreppet ålderskodning för att komplettera analysen med tanken att det även kan finnas skamkänslor förknippade med att hamna för långt utanför sin ålderskategori i strävan efter att framstå som ung. Med detta i åtanke blir uppmaningarna till äldre dubbla; dels ska de ta avstånd från ålderdomen, dels ska de agera konformt och följa de åldersnormer som finns. Misslyckas de med att upprätthålla balansen mellan dessa två uppmaningar riskerar skamkänslor att infinna sig oberoende åt vilket håll de faller.

I fallet med den sociala stoltheten i relationen mellan äldre och yngre kan det bli extra viktigt för

individer att bevara den så länge som möjligt eftersom det är ofrånkomligt att människor blir äldre, förutsatt att de inte dör i förtid. Äldre personer har en gång haft den sociala stoltheten i att tillhöra gruppen unga; det har varit något självklart och givet. Med högre ålder måste individer anstränga sig mer och mer för att fortsätta behålla den som en del av sin livsvärld, och inte hamna i den ”sämre” gruppen där den sociala stoltheten går helt förlorad. I dynamiken mellan äldre och yngre blir alltså skörheten i den sociala stoltheten väldigt påtaglig på individnivå. En rädsla för denna process skulle således också kunna vara en anledning till att äldre stigmatiseras.

För att lyckas behålla sitt sociala värde och därmed även möjligheten att delta i samhället finns, som vi sett, flera betydelsefulla faktorer för äldre. Calasanti (2005) lyfte fram den fysiska kroppen som central för att avgöra individens medlemskap i olika ålderskategorier, och i denna studie går samma slutsats att dras. Kvinnornas tankar kring kännetecknen för ålderdom centrerade till stor del runt kroppen och de förändringar som kommer med åldern. En betydelsefull faktor i detta är rörelseförmågan hos äldre.

För många äldre medför kroppsliga förändringar att de inte kan röra sig lika fritt i samhället som tidigare på grund av olika besvär med att förflytta sig. Detta problem går att lösa med hjälp av en rollator så att de kan återta delar av sin rörelseförmåga. Som vi tidigare sett ses dock rollatorn som ett av de största kännetecknen för ålderdom, vilket gör att en del drar sig för att använda den. I kopplingen mellan rollator och ålderdom verkar det därför, för vissa, ske en ny form av rörelsebegränsning. Ett hjälpmedel som är avsett att möjliggöra äldres fysiska rörelseförmåga i samhället kan alltså hindra den samma vid samma tillfälle på grund dess koppling till en stigmatiserad grupp.

Jag argumenterade i analysavsnittet även för självständighetens centrala roll för äldres strävan efter att behålla sitt sociala värde. Att lyckas visa sig självständig verkar medföra att äldre kan vara delaktiga i samhället en längre tid. Samtidigt verkar det även kunna medföra att äldre inte kan be om hjälp eftersom behov av hjälp är ett tecken på ålderdom. Varför självständigheten har en sådan relevans i det svenska samhället kan ha flera förklaringar och jag diskuterar två av dem nedan.

Ekerwald (2002: 108-121) lyfter också fram självständighet som ett centralt tema i sin studie om kvinnors ungdomstid. Hon föreslår flera orsaker till varför självständighet är så viktigt för de kvinnor hon intervjuat. Ett förslag hon presenterar är att kvinnornas underordnade situation i samhället kan leda

till ett falskt medvetande där underordningen medför en omedveten längtan efter självständighet. Ett annat förslag är att samhället har fostrat oss till att vara självständiga genom välfärdsstatens framväxt. I en välfärdsstat behöver individer inte längre vara beroende av sin omgivning, utan kan förlita sig på dennas bidrag.

Ekerwald menar att kvinnors underordning är den huvudsakliga förklaringen till självständighetens betydelse. Själv lutar jag mer åt välfärdsstatens inverkan som den dominanta förklaringen, även om jag anser att kvinnors underordning också spelar en betydelsefull roll. Som Ekerwald föreslår i sitt resonemang kring tolkningar som inte har med kön att göra: ”Den som fostrats till självständighet vill ha det” (Ekerwald 2002: 119). Kvinnorna i studien har levt hela sitt liv i en välfärdsstat där beroende av individer runt omkring inte har varit nödvändig. Sverige är dessutom enligt flera internationella undersökningar ett av världens mest individuella länder och tillskriver således ett högt värde åt individens frihet och självständighet (Heinö 2009, Realo & Allik 2009). Detta anser jag bör påverka den betydelse individer själva ger till självständigheten. Att äldre har levt hela sina liv bland dessa värderingar bör alltså spegla sig i deras meningsstruktur på något sätt. Även om äldre kvinnor har levt lika länge i en underordnad position, är jag benägen att tro att äldre män skulle finna det lika viktigt med självständighet.

Oavsett orsak bakom självständighetens betydelse medför den ibland att äldre återigen hindras från att delta i samhället, fast denna gång med en mer psykologisk aspekt. Det symboliska värde som ges till självständigheten kan sätta mentala barriärer för deltagandet, exempelvis i form av att inte be om hjälp för att slippa förknippas med gruppskammens attribut.

I denna studie har det lyfts fram att stigmatiseringen av äldre kan ha relativt stora negativa konsekvenser. Har individer ett sämre självförtroende är det inte lika lätt att hävda sin plats i samhället, och då kan de lätt knuffas ut i periferin. Kanske kan det vara så att så länge äldre lyckas med vad Minichiello et al. (2000) benämner *Negotiating New Images of Ageing*, att utveckla nya strategier för att förhindra att yngre ser dem som gamla, kan de till större del behålla sin plats i samhället. De som å andra sidan faller in i kategorin *Accommodating Ageism*, att se ålderism och sin egen situation som oföränderlig, hamnar till större del i samhällets periferi. Till detta vill jag dock föreslå ett tredje sätt för individer att behålla sitt sociala värde, och det är att ha den naturliga attityden att ålderdom är något

positivt; att se det som värdefullt.

I relation till det faktum att kvinnorna som deltog i studien inte upplevde sig vara stigmatiserade är det intressant att notera att alla kände sig yngre än vad de var, vilket är vanligt förekommande (Öberg och Tornstam 2001). Dessutom gav de samtidigt ett intryck av att vara väldigt självständiga. Det skulle således gå att tänka sig att dessa kvinnor lyckas med att ta avstånd från gruppen gamla och därför fortfarande innehar ett högre socialt värde enligt samhällets definition. Andra äldre personer, som inte lyckas med detta på samma sätt, kan uppfatta situationen på ett annat sätt. Att misslyckas med att leva upp till samhällets värderingar, och således misslyckas med att ta avstånd från ålderdomens smittsamhet, verkar kunna medföra konsekvenser som på ett påtagligt sätt passar in i teorierna om stigmatisering.

Att uppmärksamma äldres situation i samhället och försöka få bort stigmatiseringen som faktiskt finns i deras liv blir, på grund av konsekvenserna, viktigt för äldres välmående och möjlighet att delta i samhället i den utsträckning de själva vill. Detta knyter tillbaka till inledningen av studien; att individers delaktighet och inflytande har en stark korrelation med deras hälsa (Statens Folkhälsoinstitut 2008). Är detta inte tillräckligt för att fundera över normernas självklara plats, tillkommer det faktum att alla individer, med undantag för de som dör i förtid, blir gamla och kommer att riskera att utsättas för denna stigmatisering själva. För att undvika det bör yngre individer därför fundera över vilken betydelse som ges till vissa normer och värderingar, och om just dessa värderingar är så betydelsefulla att deras centrala plats kan rättfärdiga uppmaningar till hur man ska framstå för att få vara en självklar del av samhället.

Fortsatt forskning inom detta område skulle gynnas av att intervjua yngre individer om deras föreställningar kring äldre. I en sådan studie skulle det bland annat vara möjligt att diskutera hur väl yngres uppfattning av den kollektiva fantasin om äldre stämmer överens med äldres uppfattning om den samma. Vidare skulle det i en sådan studie vara intressant att diskutera tankar kring vad som är av betydelse för att äldre ska kunna behålla sin roll som kompetenta deltagare i samhället. Möjligtvis kan detta avslöja om självständigheten ges lika stor betydelse av yngre, och om det är lika viktigt som denna studie tyder på. Ytterligare en intressant fråga att diskutera med yngre är om det stämmer att de ibland kan känna att de hamnar i den tvetydiga positionen där de varken vill vara oartiga eller riskera

att kategorisera fel person som gammal. En liknande studie men med intervjuer med äldre män hade varit givande för att få en jämförande bild mellan könen.

För att få en fylligare bild av jämlikhet och bemötande av äldre hade det även varit fördelaktigt att komplettera intervjuer med observationer av detta i olika miljöer, som i affären eller på bussar. I en sådan studie går det att diskutera jämlikhet vid bemötande från ett annat perspektiv än intervjuernas. Ett sista värdefullt och intressant komplement till forskning om bemötande av äldre skulle vara att någon yngre person klädde ut sig till äldre för att se om det sker någon förändring i bemötande (se kapitel 3 i Ware och Back (2002) för en beskrivning av liknande studier gällande hudfärg och bemötande). I detta fall kommer förändringar i bemötande att bli tydliga på ett sätt som inte är fallet vid åldrande eftersom det är en lång och gradvis process.

7 Referenser

- Alvesson, M. & K. Sköldbberg (2008) *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Aspers, P. (2011) *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden* (2a uppl.). Malmö: Liber.
- Aspers, P. (2001) *Markets in Fashion – a Phenomenological Studie*. Stockholm: City University Press.
- Bourdieu, P. (1993) ”Modeskaparen och hans märke – ett bidrag till en teori om magin”, 81-151 i D. Broady & M. Palme (red.) *Kultursociologiska Texter – I urval av Donald Broady och Mikael Palme* (4e uppl.). Stockholm: Brutus Östling Bokförlag.
- Calasanti, T. (2007) “Bodacious Berry, Potency Wood and the Aging Monster: Gender and Age Relations in Anti-Aging Ads”, *Social Forces* 86 (1): 335-355.
- Calasanti, T. (2005) “Ageism, gravity, and gender: Experiences of aging bodies”, *Generations* 29 (3): 8-12.
- Calasanti, T. (2004) “Feminist gerontology and old men”, *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* 59 (6): 305-314.
- Calasanti, T., K.F. Slevin & N. King (2006) “Ageism and feminism: From “et cetera” to center”. *NWSA Journal* 18 (1): 13-30.
- Cuddy, A.J.C. & S.T. Fiske (2002) “Doddering but Dear: Process, Content, and Function in Stereotyping of Older Persons”, 3-26 i T.D. Nelson (red.) *Ageism: stereotyping and prejudice against older people*. Cambridge: The MIT Press.
- de los Reyes, P. & L. Martinsson (2005) “Olikhetens paradigm – och några följdfrågor”, 9-30 i P. de los Reyes & L. Martinsson (red.) *Olikhetens Paradigm – intersektionella perspektiv på o(jäm)likhetsskapande*. Lund: Studentlitteratur.
- Ekerwald, H. (2002) *Varje mor är en dotter. Om kvinnors ungdomstid på 1900-talet*. Stockholm/Stehag: Brutus Östling.
- Elias, N., & J.L. Scotson (2010(1965)) *Etablerade och Outsiders*. Lund: Arkiv Förlag.
- Ginn, J., & S. Arber (2002(1995)) ”Only Connect: Gender Relations and Ageing”, 1-14 i S. Arber & J. Ginn (red.) *Connecting Gender and Ageing: a Sociological Approach*. Buckingham: Open University Press.
- Heinö, A. (2009) ”Democracy between collectivism and individualism. De-nationalisation and individualisation in Swedish national identity”, *International Review of Sociology* 19 (2): 297-314.
- Hogg, M.A., & G.M Vaughan (2008) *Social Psychology* (5:e uppl.). Essex: Pearson.
- Johansson, L (2010) ”Vår rädsla för att bli beroende på ålderns höst”, *Äldre i Centrum – Beroende av Oberoende* Nr 4. [URL: <http://www.aldreicentrum.se/till-tidskriften/2010-2008/Beroende-av-oberoende/Varradsla-for-att-bli-beroende-pa-alderns-host/>] Hämtad: 2012-05-06.
- Krekula, C. (2010) ”Ålderskodning – särskiljande praktiker”, 55-66 i S. Johansson (red.) *Omsorg och Mångfald*. Malmö: Gleerups
- Krekula, C. (2007) “The Intersection of Age and Gender” *Current Sociology* 55 (2): 155-171.
- Krekula, C., A-L. Närvänen & E. Näsman (2007) ”Ålder i intersektionell analys”, *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 2 (3): 81-94.
- McMullin, J. (2002(1995)). “Theorizing Age and Gender Relations”, 30-41 i S. Arber & J. Ginn (red.) *Connecting Gender and Ageing: a Sociological Approach*. Buckingham: Open University Press.
- Minichiello, V., J. Browne & H. Kendig (2000) “Perceptions and Consequences of Ageism: Views of Older People”, *Ageing & Society* 20 (3): 253-278.
- Nelson, T.D. (2005) “Ageism: Prejudice Against Our Feared Future Self”. *Journal of Social Issues* 61 (2): 207-221.
- Realo, A. & J. Allik (2009). ”On the Relationship between Social Capital and Individualism–Collectivism”, *Social and Personality Psychology Compass* 3 (6): 871-886.
- Repstad, P. (2007) *Närhet och distans* (4e uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- SCB (2006) *Äldres levnadsförhållanden – Arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1980-2003. Levnadsförhållanden Rapport 112*. Stockholm: SCB.
- Starrin, B. (2007) ”Om distinktionen kvalitativ-kvantitativ i social forskning”, 11-39 i B. Starrin & P-G. Svensson (red.) *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Statens Folkhälsoinstitut (2008) *Var med och bestäm! Delaktighet och inflytande – en förutsättning för hälsosamt åldrande. Erfarenheter av hälsofrämjande arbete*. Östersund: SFI. [URL: [www.fhi.se/PageFiles/3398/R200811_Aldres_delaktig_0805\(1\).pdf](http://www.fhi.se/PageFiles/3398/R200811_Aldres_delaktig_0805(1).pdf)] Hämtad: 2012-05-06.
- Tornstam, L. (2006) ”The Complexity of Ageism”, *International Journal of Ageing and Later Life* 1 (1): 43-68.
- Tornstam, L. (2005) *Gerotranscendence: A Developmental Theory of Positive Aging*. New York: Spinger.
- Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer* (4:e uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Ware, V. & L. Back (2002) *Out of whiteness: Colour, politics, and culture*. Chicago: The University of Chicago Press.

Yuan, A.S.V. (2007) "Perceived age discrimination and mental health", *Social Forces* 86 (1): 291-311.

Öberg, P. & L. Tornstam (2001) "Youthfulness and fitness - identity ideals for all ages?", *Journal of Aging and Identity* 6 (1): 15-29.

Bilaga 1 – Kontaktbrev

Intervjupersoner sökes för att diskutera Jämlikhet och Ålder

Mitt namn är Catrin Wiström och jag är student på Sociologiska institutionen vid Uppsala universitet. Jag ska skriva min avslutande C-uppsats denna termin och vill genom den lära mig mer om äldre kvinnors tankar kring jämlikhet. För att kunna genomföra studien söker jag kvinnor över 75 år som är intresserade av att delta i en intervju och diskutera detta ämne med mig.

Studien inriktar sig på vardagliga upplevelser av respekt och jämlikhet i relation till ålder, vare sig detta upplevs som ett problem eller inte. Mitt intresse är bland annat diskutera vad jämlikhet betyder för er som deltar, om ni har noterat några förändringar i jämlikhet genom åren och om det finns särskilda situationer där det är svårare att känna sig jämlik på grund av ålder. Utifrån de diskussioner som förs vill jag sedan se om det finns några återkommande teman i de resonemang och tankar ni för kring detta ämne. Förhoppningsvis kommer detta att kunna bidra till den tidigare forskningen och kunskapen inom området på ett givande sätt. Intervjuerna beräknas ta ungefär 60-90 minuter och kommer att utföras på en plats ni väljer själva.

Om ni är intresserade eller har frågor om studien är ni välkomna att ringa mig på telefonnummer **073-511 39 63** eller skicka e-post till **catrin.wistrom.7044@student.uu.se**.

Vänliga hälsningar

Catrin Wiström

Handledare: Hedvig Ekerwald

Professor i sociologi vid Uppsala universitet

Telefon: 018-471 51 94

Bilaga 2 – Intervjuguide

Intervjuperson: _____ **BEMÖTANDE – Affär, middag, läkare, resa**

Tidpunkt: _____ Affär/resa/vård – berätta hur det går till.

Övrigt: _____ Ögonkontakt, ta avstånd, undvika att hjälpa
_____ till, låtsas att inte se på bussar, information
_____ läkaren.

BAKGRUND

Är det tillåtet att vara gammal? Besvär?

Berätta fritt.

Ålder, familjesituation, hushållets struktur, **UPPMANINGAR - Ungdomlighet**

arbete/utbildning, nöjen, föräldrars arbete. Ideal i samhället: Ungdomlighet, kvinnlighet.

Håller med?

SOCIAL ÅLDER

Reklam – påverkas? Nu och då

Känner du dig gammal? Hur gammal? När?

HANTERING – Bland yngre!

Inställning till åldrandet.

Hantering: Hur undvika 'stämpeln'?

Positivt och negativt

Om man råkar snubbla/framstå som

Bättre ung eller gammal

glömsk. Köpa vissa saker. Kläder, teknik,

Män åldras

krämer, hårfärg, välja vissa aktiviteter.

Bästa åldern?

Framtiden

Självbild – Aktiviteter

Vad är tillåtet? Göra nu som då?

Självförtroende: samma, förändrat

Klädstil – 'tantig' eller 'ungdomlig'

Känna sig tillräcklig i arbete/hemmet

Aktiviteter – Dans ex.

Inte delta – OK?

FÖRESTÄLLNINGAR

Stereotyp äldre: Vilka finns?

AVSLUT

Stämmer det? Vilka passar in?

När jag blir gammal, vad kommer jag att lägga

Identitet – grupptillhörighet

märke till när jag går till affären och handlar?

Bilaga 3 – Koder

Acceptans 7 Här menar IP att hon måste acceptera de förändringar som kommer med åldern. De är oundvikliga.

Distinktion 18 Här tar de äldre avstånd från andra äldre på något sätt.

Doxa – utmana 8 I denna kod ifrågasätter IP den rådande doxan på ett eller annat sätt

Eget ansvar 27 Här menas det att IP framhäver att det är personers egna ansvar att dels må bra, dels ta plats i samhället.

Framtiden 14 Här pratar IP om framtiden

Förväntningar 7 Vad det finns för förväntningar på äldre.

Godkännande 10 Menar på att äldre faktiskt kan! IP godkänner äldres deltagande i samhället.

Gruppskam 21 Här pratar IP om saker som kan skapa känsla av gruppskam.

Jämlikhet 20 Pratar om jämlikhet i olika avseenden - egna tankar om det.

Klädkoder 11 Hur man får klä sig som äldre

Kollektiv fantasi 23 IP avslöjar vad det finns för kollektiv fantasi om äldre. Vad man får göra och inte som tas för givet, och hur äldre är.

Konformitet ej lika viktigt 11 IP menar att det inte är lika viktigt att följa samhällets uppmaningar när man är äldre.

Kontaktmitta 4 Yngre undviker att blanda sig med äldre

Får ej delta 24 De pratar indirekt om att deras eget deltagande i samhället inte är OK och att äldres deltagande generellt inte är OK.

Prention 1 Här pratar IP uttryckligen om att hon vill se yngre ut på ett eller annat sätt.

Prention – förändring 1 Här menas det att äldre kan se yngre ut nu för att de deltar mer i samhället, framför allt kvinnor

Samhällets ansvar 5 Viktigt att det erbjuds plats för äldre att göra saker så de kan delta i samhället igen!

Självständighet 25 IP menar att självständighet är viktigt och framhäver detta antingen indirekt eller direkt.

Själsäkerhet 5 IP menar att man kan motstå uppmaningar i samhället om man har en trygghet i sig. Att VÅGA

Stigmatisering – konsekvenser 11 Vad stigmatiseringen kan få för konsekvenser

Stigmatisering – kännetecken 17 Vad som används för att stigmatisera äldre.

Stigmatisering – orsak 7 Vad det finns för orsaker bakom fördomar och stigmatiseringen av äldre.

Stigmatisering – uttryck 12 Här berättar IP hur stigmatiseringen kan ta sig uttryck.

Tillgänglighet 11 IP framhäver att tillgänglighet och framkomlighet är viktigt på ett eller annat sätt när man är äldre.

Uppmaningar 12 Vad det finns för uppmaningar till äldre i samhället.

Välmående – hälsa 7 IP menar att hon inte känner sig gammal eftersom hon fått vara frisk

Välmående – social 16 För att må bra på äldre dagar menar IP att det är viktigt att vara social.

Välmående – sysselsättning 6 För att må bra på äldre dagar är det viktigt att man har något att göra. Vad det är spelar ingen roll.

Ålder – förändringar 8 Här menas det att IP pratar om förändringar som kommer med åldern.

Ålder negativ 16 Här nämner IP negativa saker med att vara äldre.

Ålder positiv 9 Här nämner IP positiva saker med att vara äldre.